БЕЛАРУСЬ ГЭТА ЖАНЧЫНА

XXI ТРЫЯЛОГ У КРЫНКАХ 27–28 ЖНІЎНЯ 2021

! КУЛЬТУРА ! ЛІТАРАТУРА ! МУЗЫКА ! МАСТАЦТВА ! ПАЛІТЫКА !

KRAPIVA

! ПРАГРАМА ! ПРАГРАМА ! ПРАГРАМА ! ПРАГРАМА !

27 ЖНІЎНЯ [ПЯТНІЦА]

МАСТАЦТВА // 17:00 – 19:30
Галерэя Крынкі – вул. Ю. Пілсуцкага 6

«КАЛІ ФОРМЫ СТАНОВЯЦЦА СТАЎЛЕННЕМ»

Куратарка / Ілона Дзяргач
Каардынатар выставачнага праэкта / Андрэй Дурэйка

Мастачкі / ТВОРЫ:
Ала Савашэвіч / ГОЛАСЫ / ГАЛАСЫ
Антаніна Слабодчыкава / ДОКАЗЫ З КРАІНЫ Б.
Кацярына Сакалоўская / САБАКІ ОНЛАЙН
Жанна Гладко / ПАРАЛЕЛЬНЫЯ ПАМЕРЫ
Маша Мароз / ДОЎГАЯ ДАРОГА ДАДОМУ.
МАНТРА. ДОЎГАЯ ДАРОГА ДАДОМУ
Марына Напрушкіна / БУДУЧЫНЯ ДЛЯ КОЖНАГА
Воля Сасноўская / НАШЫХ ЖАНЧЫН
Васіліса Паляніна / БЕЗ НАЗВЫ

28 ЖНІЎНЯ [СУБОТА]

ДЫСКУСІЯ // 11:00 – 17:00
Сядзіба Фонда Villa Sokrates
– вул. Каўказкая

«БЕЛАРУСЬ ГЭТА ЖАНЧЫНА»

МАДЭРАТАР: Мікалай Ваўранюк

11:00 – 12:30 / ЛІТАРАТУРА:
Валярына Кустава, Таццяна Нядбай, Наталля Русецкая

13:00 – 14:30 / КУЛЬТУРА:
Вольга Гардзейчык-Мазярска, Леся Пчолка, Ганна Чыстасердава

15:30 – 17:00 / ПАЛІТЫКА:
Алена Агарэлышава, Наталля Васілевіч,
Вольга Кавалькова, Вольга Сямашка

МУЗЫКА // 19:00 – 22:00
Сядзіба Фонда Villa Sokrates – вул. Каўказкая

19:00 КАРАЛІНА ЦІХАЯ І СУПОЛКА

20:30 SHUMA

27 SIERPNIA [PIĄTEK]

WYSTAWA // 17:00 – 19:30
Galeria Krynki – ul. J. Piłsudskiego 6

«KIEDY FORMY STAJĄ SIĘ POSTAWĄ»

Kuratorka / Ilona Dergach
Koordynator projektu wystawy / Andrei Dureika

Artystki / DZIEŁA:
Ala Savashevich / VOICES/ GŁOSY
Antonina Slobodchikova / DOWODY Z KRAJU B.
Katerina Sokolovskaya / PSY ONLINE
Masha Maroz / DŁUGA DROGA DO DOMU
MANTRA. DŁUGA DROGA DO DOMU
Zhanna Gladko / WYMIARY RÓWNOLEGŁE
Marina Naprushkina / PRZYSZŁOŚĆ DLA WSZYSTKICH
Olia Sosnovskaya / NASZYCH KOBIET
Vasilisa Palianina / BEZ TYTUŁU

28 SIERPNIA [SOBOTA]

DYSKUSJA // 11:00 – 17:00
Siedziba Fundacji Villa Sokrates
– ul. Kaukazka

«БЕЛАРУСЬ ГЭТА ЖАНЧЫНА»

MODERATOR: Mikołaj Wawrzeniuk

11:00 – 12:30 / LITERATURA:
Valeryja Kustava, Taciana Niadbaj, Natalia Rusiecka

13:00 – 14:30 KULTURA:
Olga Hardziejczyk-Maziarska, Lesia Pczełka,
Anna Chistoserdova

15:30 – 17:00 / POLITYKA:
Lena Aharelysheva, Natallia Vasilevich,
Volha Kavalkova, Volha Siamashka

MUZYKA // 19:00 – 22:00
Siedziba Fundacji Villa Sokrates – ul. Kaukazka

19:00 KAROLINA CICHA I SPÓŁKA

20:30 SHUMA

! PROGRAM ! PROGRAM ! PROGRAM ! PROGRAM ! PROGRAM !

ORGANIZATOR: FUNDACJA VILLA SOKRATES
STRATEGICZNY PARTNER: WOJEWÓDZTWO PODLASKIE

XXI TRIALOG ODBYWA SIĘ PRZY FINANSOWYM
WSPARCIU WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

PARTNER: URZĄD MIASTA KRYNKI

PATRONAT MEDIALNY:

! БЕЛАРУСЬ ГЭТА ЖАНЧЫНА

Тэма сёлетняга Трыялога інсціраваная падзеямі крыху больш за дванаццаць апошніх месяцаў на Беларусі. За гэты час шмат чаго адбылося, і гэта рэчы настолькі важныя, новыя і небывалыя, што ўсе мы зачараваныя, загледжаныя, услуханыя і заінтрыгаваныя развіццём падзей. Святлана Алексіевіч, першая і пакуль адзіная лаўрэатка Нобелеўскай прэміі з Беларусі, з'яўляецца аўтаркай кнігі: „У вайны не жаночае аблічча". З відавочнай спасылкай на гэтую кнігу мы чуем сцверджанні: „У свабоднай Беларусі – твар жанчыны", „У беларускай апазіцыі – твар жанчыны", „У пратэсту – твар жанчыны" і г.д. Усё гэта сапраўды так, бо ўлетку мінулага года з'явіўся нізавы, спантанны грамадскі рух, здамінаваны жанчынамі і на чале якога сталі тры маладыя, прыгожыя і смелыя, звычайныя беларускія жанчыны. Не палітыкі, а жонкі і маці. „Беларускае грамадства прачнулася", „Беларусь праходзіць паскораны курс грамадзянскага даспявання", „Больш ужо не будзе вяртання да псеўдавыбараў і чарговых тэрмінаў нязменнага сатрапа", – чуваць было аптымістычныя каментары. Сапраўды, у грамадстве звыш меры патрыярхальным і кансерватыўным, такім як беларускае, якое ў невялікай ступені засвоіла здабыткі фемінізму, дзе роля жанчын была і дагэтуль застаецца сціслa рэгламентаваная, жанчыны як рухавік і ікона перамен, гэта цалкам новая з'ява і якасць. Рэальнай і дзейснай сілы гэтай з'явы і яе канчатковага выніку мы пакуль не ведаем, затое яна – як мінімум – абуджае надзею. Калі мы кажам, што „Беларусь – жанчына", гэта адпавядае і стэрэатыпам, і міфам, і рэальнаму менталітэту беларусаў. Усе назовы і прыкметы гэтай краіны жаночага роду і маюць жаночы адценак. Беларусь бы жанчына: мацярынская, кахаючая, чуллівая, пяшчотная, сінявокая, добрая, шчырая, добразычлівая, гасцінная, працавітая, спакойная, ураўнаважаная, памяркоўная, цярплівая, але таксама шматпакутная, якую бясконца недаацэньваюць, крыўдзяць, абражаюць, зневажаюць, прыніжаюць, на долю якой выпаў цяжкі лёс і г.д. І тым не менш, у гэтым грамадстве, нягледзячы на неспрыяльныя ўмовы і строгае размеркаванне роляў, як у мінулым, гэтак і цяпер, мы бачым шмат знакавых фігур разумных, смелых і выдатных жанчын, якія расславілі краіну і заўважана паўплывалі на яе лёс і гісторыю. Каб быць прыкмечанай і пачутай, амаль кожная з гэтых жанчын павінна была быць удвая разумнейшай, смялейшай і адоранай, чым мужчыны. Таксама і тое, што мы назіраем са жніўня мінулага года, я схільны назваць: АБУДЖЭННЕМ СІНЯВОКАЙ ШМАТПАКУТНІЦЫ.

! ЛУКАШЭНКА КАТАЛІЗАТАРАМ БУНТУ

Яшчэ перад жнівеньскімі выбарамі, летась, міжнародныя, праваабарончыя арганізацыі, такія як Amnesty International папярэджвалі, што надзвычай жорсткія рэпрэсіі ў дачыненні да жанчын-актывістак, ідуць з самых вяршынь улады. Ізноў аджылі даўнія стэрэатыпы і дыскрымінацыя аснаваны на перакананні, што жанчыны істоты „крохкія" і „слабыя", што яны не маюць права свабодна распараджацца нават сваім целам, а іхняя асноўная роля звязаная з мацярынствам і клопатам пра сям'ю. Кожны раз, калі я задумваўся над прычынамі незвычайнай актыўнасці жанчын, у першую чаргу на думку прыходзілі: зняважаны гонар, пакрыўджанасць і пачуццё годнасці. Калі некага, бы Украіну у Расеі даўгія гады абясцэньваюць, абражаюць, высмейваюць і адначасова адклікаюцца да трохадзінага братэрства, дык рэакцыя можа быць адна бы ў вершы Настасіі Дмітрук – адстанце, адчапіцеся ад нас раз і назаўжды, дайце нам спакойна жыць. „Мы ніколі не будзем братамі, ні па Бацькаўшчыне, ні па маме (...) Вы сябе назвалі «старэйшымі». Можам быць нават «малодшымі», але без вас (...) У вас цар, а ў нас – Дэмакратыя. Мы ніколі не будзем братамі". Не памятаю, калі гэта было дакладна, але здаецца за мяжою, я з немалым здзіўленнем прыкмеціў, што ў кампаніі, мужчыны з Усходу, вітаюцца паціскаючы рукі толькі з мужчынамі. Палякі ледзь не з засосам цалавалі жанчын па руках, а расейцы – абміналі. Хтосьці скажа: такі звычай, але я гэта ўспрыняў як доказ вялікага і глыбокага нераўнапраўя.

Існуе мала вядомае паняцце „мізагінізму" (стараграр. μῖσος mĩsos „нянавісць", γυνή gynḗ „жанчына"). Паводле вызначэння гэта нянавісць, пагарда або прадузятасць у дачыненні да жанчын і дзяўчат. У патрыярхальных грамадствах, а беларускае з'яўляецца класічным прыкладам такога, гэта выяўляецца шматлікім чынам, сярод іншага грамадскай маргіналізацыяй, полавай дыскрымінацыяй, варожасцю, мужацэнтрызмам, патрыярхатам, прывілеяваным становішчам мужчын, прыніжэннем жанчын, пазбаўленнем іх грамадзянскіх правоў, гвалтам і стаўленнем да жанчыны як прадмету сексуальнага заспакаення. У Беларусі першым і галоўным мізагінам з'яўляецца прэзідэнт Аляксандар Лукашэнка. З аднаго боку ён ахвоча даручае жанчынам высокія пасады ў сваім атачэнні, падахвочвае жанчын да большага прадстаўніцтва ў структурах

улады, аднак хутчэй як аздабленне, дзеля іміджу, сімвалічна і толькі да часу, пакуль тыя ўсяго толькі імітуюць бурную дзейнасць, на „правільным" баку. Калі жанчына высоўваецца наперад будучы ў апазіцыі да „бацькі" народа, тады пачынаецца яе дыскрэдытацыя, пагардлівыя эпітэты на яе адрас, паклёпніцкая кампанія ў прыўладных СМІ. Прэзідэнт можа з паблажлівай іроніяй выказвацца пра найбліжэйшых „прыгожанькіх і дурненькіх" сакратарках, можа хваліць іншых жанчын за іх клопат пра выхаванне маладога пакалення ў духу традыцый і маральных каштоўнасцей, затое іншым разам, у адпаведнасці са сваім калгасным але каларытным лексіконам адкрыта параўноўваць жанчын да быдла кажучы, што „заможныя жанчыны пастаянна ходзяць у салоны прыгажосці «чысціць капыта»". 29 мая, у рамках прэзідэнцкай кампаніі, падчас наведвання трактарнага завода Лукашэнка заявіў, што „у нас Канстытуцыя напісаная не пад жанчыну (у якасці прэзідэнта). У нас грамадства яшчэ не даспела да таго, каб галасаваць на жанчыну, бо згодна з Канстытуцыяй, прэзідэнт надзелены вялікай уладай". 20 чэрвеня, спрабуючы змякчыць ранейшае прасцяцкае выказванне ён заблытаўся яшчэ мацней. „У нас Канстытуцыя такая, што нават мужчыну цяжка несці ярмо прэзідэнцтва, а ўзвалі яго на жанчыну, дык бедняга – упадзе".

Раней, на палітычнай сцэне Беларусі, асабліва апазіцыйнай, жанчыны праяўлялі сябе зрэдку. У 2015 годзе ў прэзідэнцкіх выбарах удзельнічала Таццяна Караткевіч. Пазней, дэпутаткамі парламенту сталі: Алена Анісім і Ганна Канапацкая. Гэтай другой велікадушна было дазволена „пабыць" кандыдаткай у прэзідэнты. Кіраўнічка Адміністрацыі прэзідэнта, прыгожыя прэс-сакратарка Наталля Эйсмант або Міс Беларусі Марыя Васілевіч, даўганогія „Барбі-сакратаркі", гэта дапушчальныя ўпрыгожанні ўлады. Праўда, жанчыны заўсёды былі парламентарыямі, займалі адміністрацыйныя, нават міністэрскія пасады, гарантавалі полавы парытэт, але гэта не мяняла ўсеагульнага пераканання, што „вялікая палітыка" – не занятак для жанчыны. Таму, калі ў 2010 годзе жанчыны выйшлі на вулічныя дэманстрацыі, старшыня ЦВК – Лідзія Ярмошына заявіла ім: „Ідзіце варыць боршч, а не дэманстраваць". Нязменная кіраўнічка Выбарчай Камісіі, якая чвэрць стагоддзя, без якога-небудзь дакору сумлення, паслужліва і рупліва падносіць Лукашэнку „адпаведныя" вынікі выбараў, каб ягоная перамога была традыцыйна „бліскучая" праўдападобна па сённяшні дзень упэўненая, што яна не „акрэслівае" палітыкі. Яна ўсяго толькі выконвае даручэнні. Яна пагаджаецца з тым, што такая павінна быць роля жанчыны. Гэтак лічыць яе гаспадар, мільёны мужчын і нават мільёны жанчын.

! ВЯЛІКІЯ ЖАНЧЫНЫ У БЕЛАРУСКАЙ ГІСТОРЫІ

Падчас калі многія беларусы гэтак лічаць спасылаючыся на традыцыю, то асобы ў „вярхах" такія тэорыі афіцыйна агучваюць. У такой сітуацыі адчуваю моцную спакусу, каб вярнуць іх у школьныя класы і параіць пагартаць кніжкі. Нават не надта начытаны чалавек імгненна ўзгадае прынамсі некалькі знакамітых постацей у беларускай гісторыі. Настойліва падахвочваю знайсці і прачытаць хаця б некалькі прац пра таленавітых, смелых, прыгожых і высакародных жанчын, якія на працягу ўсяе гісторыі змянялі свет да лепшага, неаднойчы насуперак акалічнасцям і навязанай ім ролі. Маю на ўвазе хаця б выдадзеную ў 2008 годзе кнігу Ірыны Масляніцынай і Міколы Багадзяжа: „Жанчыны: самыя знакамітыя ў гсісторыі Беларусі". Яны прадставілі партрэты 16 цудоўных, выдатных жанчын падкрэсліваючы, што гэта іх суб'ектыўны, вельмі кароткі спіс. У 2009 годзе Анатоль Мяснікаў выдаў кніжку „Сто постацей беларускай гісторыі". У 2020 годзе выйшла з друку кніжка Дзімітрыя Кашавара „Беларускія жанчыны, якія апярэдзілі эпоху". Тым, што характарызуе гэтыя жанчыны ў першую чаргу з'яўляецца спроба пераадолець схему, наканаванасць, выхад па-за ролю акрэсленую традыцыяй і звычаямі. Калі б кожнай з выдатных жанчын Беларусі прысвяціць па адным сказе найбольш лаканічнай характарыстыкі, гэтым прыйшлася б абмежаваць мой тэкст. Аднак некаторых асоб проста не выпадае абмінуць.

Вось Рагнеда, прыгожая, ганаровая князёўна з Полацка. Міжвольна яна стала прычынай вайны паміж двума князямі-братамі. Яе складанае, трагічнае жыццё стала натхненнем для мастакоў, кампазітараў і паэтаў. Дзякуючы летапісам Рагнеда ўвайшла ў гісторыю як прыклад бязмежнай любові да сваёй Айчыны, абароны жаночага гонару і ахвярнай, мацярынскай любові. Больш як 100 гадоў пазней іншая палачанка – Прадслава, будучая Еўфрасінія адмовілася ад дынастычнага шлюбу і паступіла ў манастыр. Перапісвала і перакладала кнігі, пабудавала ў Полацку два храмы, заснавала два манастыры, адкрывала прыюты для сірот і школы. У XII стагоддзі Еўфрасінія Полацкая лічылася найбольш адукаванай жанчынай Еўропы, стала

праваслаўнай святой і шануецца як асветніца і нябесная ахоўніца Беларусі. У XIV-XV стагоддзях дачка Вялікага Князя Літоўскага – Вітаўта, Соф'я стала маскоўскай княгіняй. Яна энергічна і ўмела змагалася за ўладу і ўплывы а таксама кіравала гераічнай абаронай Масквы ад татараў. Яшчэ адна беларуска – Алена Глінская стала маці Івана Грознага, утаймавала самавольства баяр, правяла грашовую рэформу і цэнтралізацыю дзяржавы. Узімку 1422 года ў Навагрудку Сонька Гальшанская перайшла з праваслаўя ў каталіцтва і як Соф'я стала чацвёртай жонкай караля Уладзіслава Ягайлы і маці двух будучых каралёў. Капліцу ў кракаўскім Вавелі яна загадала размаляваць усходнімі фрэскамі. Яна таксама ініцыявана першы пераклад Біблії на польскую мову. У першай палове XVI стагоддзя прыгажуня Барбара Радзівіл раскахала ў сабе жанатага караля Сігізмунда II Аўгуста, была абазвана „найвялікшай літоўскай распусніцай", але дамаглася каранацыі. Мянушку беларускай Янны д'Арк атрымала Настасся Слуцкая, якая ў рыцарскіх даспехах абараняла родны горад Слуцк ад татараў і па сённяшні дзень шануецца як увасабленне патрыятызму і гераізму. Падобным ваенным гераізмам і здольнасцямі падчас Лістападаўскага паўстання 1831 года ўславілася Эміля Плятэр, апісаная Міцкевічам 24-гадовая дзяўчына, якая арганізавала і ачоліла 500-асабовы атрад паўстанцаў.

Аніяк не адпавядаюць традыцыйнай ролі жонкі і маці іншыя жанчыны ў беларускай гісторыі. Вось крэпасная Антона Тызенгаўза – Апалоня (Дарота) Дарэўская выявіла свой вялікі талент у тэатральна-балетнай школе ў Гародні. Пасля таго як выступіла перад самым каралём Станіславам Панятоўскім, стала прыма-балерынай у прыдворным тэатры манарха. Пасля захопу Рэчыпаспалітай яна трапіла перад аблічча царыцы Кацярыны II у Санкт-Пецярбургу. Саламея Русецкая з Навагрудка стала ў XVIII стагоддзі першай жанчынай-акулістам і працавала ў гэтай прафесіі ў Турэччыне, Расеі і Аўстрыі. Сваё бурнае, прыгодніцкае жыццё апісала ў кніжцы „Працэдуры падарожжаў і авантур майго жыцця". У першай палове XVIII стагоддзя жыла і творча дзейнічала ў Нясвіжы Францішка Уршуля Радзівіл, першая ў Рэчыпаспалітай жанчына-драматург. У 1850-1891 гадах жыла Соф'я Кавалеўская, першая ў свеце жанчына-прафесар у нежаночай галіне матэматыкі і механікі. Звыш усялякай меры годная найвялікшай павагі Марыя Магдалена Радзівілл (1861-1945). Гэтую багатую арыстакратку лічылі дзівакаватай, паколькі яна адкрыта і рашуча падкрэслівала сваё і мужа беларускае паходжанне. Яна шчодра фінансавала беларускія незалежніцкія выданні і арганізацыі а таксама беларускае школьніцтва. Не без значэння для іміджу краіны застаюцца і спартовыя дасягненні. Знакамітая тэнісістка Вікторыя Азаранка выклікае зацікаўленне Беларуссю самым фактам свайго паходжання з Беларусі. Тое самае тычыцца і біятланісткі Дар'і Домрачавай, якой поспехі ідуць на рахунак краіны. Ёсць у гісторыі Беларусі і выдатныя мастачкі, як хаця б Надзея Хадасевіч і Зоя Літвінава. Першая, народжаная на пачатку XX стагоддзя ў барысаўскім павеце Мінскай губерні вясковая дзяўчына рушыла ў шырокі свет, зачараваная авангардным, супрамытыўным мастацтвам. Цераз Смаленск, Варшаву трапіла ў Парыж і там працавала ў жанры сюррэалізму. Мастачка і аматарка новых плыняў намагалася пераадолець „жалезны занавес", наблізіць і прымірыць камуністычны Усход з Захадам. Сябравала з Пікасо, жыла ў атачэнні найвялікшых мастакоў эпохі і стала жонкай вядомага Фернана Леже. Са шчырай сімпатыяй ставілася да камунізму і Савецкага Саюзу, шмат разоў наведвала Бацькаўшчыну і ахвяравала шмат сваіх і мужа карцін беларускім музеям. У сваю чаргу Зоя Літвінава, народжаная ў 1938 годзе спецыялізуецца ў станковым, манументальным мастацтве. Яна карыстаецца вялікім прызнаннем, атрымала шэраг узнагарод а яе працы знаходзяцца ў многіх краінах свету.

У галіне літаратуры можна назваць некалькі дзясяткаў прозвішчаў з ліку якіх ажно цяжка вылучыць найяснейшую зорку. Знакамітая творчасць: Вольгі Іпатавай, Таісы Бондар, Галіны Каржанеўскай, Дануты Бічэль... Здаўна, блізка майму сэрцу, як дарэчы і сэрцу заснавальніка Трыялогу – Сакрата Яновіча, заўсёды была Ларыса Геньюш. Яе бацька паходзіў з Крынак, значыць быў і маім земляком, а сын Юрка жыў у Беластоку. Творчасць Ларысы Геньюш нельга разглядаць у разрыве з яе жыццём і няшчаснай эпохай, у якую ёй выпала жыць. Трапна гэта перадае дакументальны фільм пра яе „Цярновы вянок васількоў". Затое Нобелеўскую Прэмію ў галіне літаратуры, адзіную сярод творцаў, якія жывуць у Беларусі, атрымала 5 гадоў таму Святлана Алексіевіч. Яе спецыяльнасць і літрататурны жанр: дакументальная проза і рэпартаж. Нобелеўскі Камітэт прызнаў Прэмію „за паліфанічнае пісьменства – помнік пакут і мужнасці ў наш час".

Народжаная ва Украіне з маці ўкраінкі і бацькі беларуса яна піша па-расейску, за што многія па сённяшні дзень папракаюць яе. Здарма. Яе мова, эстэтыка, чуллівасць, погляды і сфера зацікаўленняў сфармаваныя самім жыццём. Алексіевіч праўдзівая. Яна не каларызуе свету і не папраўляе сваю біяграфію. Я хацеў бы ёй некалі пра гэта сказаць асабіста. Святлана Алексіевіч увесь час выклікае рознагалоссі, кагосьці злосціць, камусьці не падабаецца, хаця на добры лад ёсць у мяне парада для яе. Няхай кажа: „ Адстаўце вы ўсе ад мяне. Я нікому нічога не вінаватая. Пішу – як хачу і што хачу. Кажу, што думаю і вам не забараняю таго ж самага, але маёй персонай не распараджайцеся. Прэмія гэта суверэннае рашэнне Нобелеўскага Камітэту а я такая самая да і пасля атрымання ўзнагароды".

Вышэй згаданыя жанчыны, гэта ў сваю чаргу мой вельмі кароткі, суверэнны і суб'ектыўны выбар. Гісторыя ведае соткі жанчын, якія з'яўляюцца поўнай проціслегласцю традыцыйнага ўспрымання іх месца і ролі ў грамадстве. Гэты спіс прозвішчаў кароткі і няпоўны, але нават гэтакім выбарам я хацеў падкрэсліць наступнае: усе выдатныя жанчыны ў гісторыі Беларусі вартыя падвойнай павагі, паколькі гэта прыклады пераадольвання бар'ераў традыцыі, выхаду паза звычайную ролю і месца жанчыны, прыклад сацыяльнага павышэння, насуперак паходжанню і грамадскаму статусу. У мінулым нашмат больш чым зараз, жанчына будучы нават арыстакраткай павінна была быць рашучай, пераадольваць больш перашкод і парушаць канвенансы, каб увогуле займацца чымсьці іншым, чым хата і сям'я.

! ЖАНОЧАЯ СІМВОЛІКА І ВОБРАЗЫ БЕЛАРУСІ

Усе найпрыгажэйшыя рысы, назовы і метафары Беларусі адклікаюцца да жаноцкасці: найперш маці, жонкі і сястры. Не гісторыкам але найперш літаратарам мы заўдзячаем такія прыметнікі як: велічная, гордая, дарагая, мілая, родная, пяшчотная; белая, сінявокая, сіняя; баявая, добрая, маладая, мужная, прасторная, прыгожая, святая, узгоркавая, урачыстая, баравая, зубрыная, старажытная, шчаслівая. „Пранікніцеся любоўю да маёй роднай Беларусі, людзі. Велічная і гордая, яна таго вартая" (Уладзімір Караткевіч). „Мы раз'едземся дарогамі Беларусі дарагой, Каб настаўнікамі строгімі стаць на шлях працоўны свой" (Ніл Гілевіч). „Малюнкі мілай, роднай Беларусі!" (Алесь Пальчэўскі). „Я ўпершыню так далёка ад родных мясцін... ёсць на свеце мая пяшчотная, працавітая, мужная Беларусь! " (Янка Брыль). „Белая ад поўні Беларусь, сіняя ад знічак Беларусь верыла стагоддзямі баёў у шчасце неадкрытае сваё" (Сяргей Панізнік). „Неба чыстае і глыбокае, І бярозавы ціхі гай... Беларусь мая, сінявокая, Беларусь мая, родны край" (Уладзімір Карызна). „Гордай, баявой і працавітаю, Ганарымся мы табою [Беларуссю] усе" (Пімен Панчанка). „Ты [Беларусь] песні мае разбудзіла, Чую я на сабе цеплыню тваёй матчынай ласкі, Мая родная, добрая, сон мой з дзіцячае казкі" (Канстанцыя Буйло). „Мне здаецца, з першым промнем сонечным Я цябе [Беларусь] пазнаў і палюбіў, Гэткай маладой, прыгожай, сённяшняй, У разліве неабдымных ніў" (Пімен Панчанка). „Тваіх пажарышчаў і дыму, Хоць рэшту горычы ўбяру, Мая жалобная радзіма, Мая святая Беларусь!" (Вера Вярба). „Ты [Беларусь] уздымаешся... урачыстая... Мужная душой і сэрцам чыстая" (Пімен Панчанка). „Ты [Беларусь] стаіш пад сонцам юнай і шчаслівай" (Канстанцыя Буйло). „Пазнаю цябе [Беларусь] юнаю і старажытнаю, У сузор'ях агнёў і ў паводках бяроз" (Генадзь Бураўкін). „Гэта Нёман разліўся бязмежна на грудзях Беларусі прасторнай" (Паўлюк Трус). „Каб жыла Беларусь, Наша ўзгоркавая, баравая" (Ніл Гілевіч). „Самым святым пачуццём Максіма была любоў да Радзімы, да маці-Беларусі" (Генадзь Бураўкін).
З прычыны гістарычнага досведу, цяжкасцей жыцця, гаротнасці, паняволення, гвалту і прыніжэння Беларусь здаўна завуць „шматпакутнай" (ад царкоўнаславянскага і расейскага акрэслення біблейскага Ёва). У беларускай літаратуры Беларусь замучаная, але няскораная, працавітая, але бедная, пакрыўджаная але пагоджаная з лёсам. Заўсёды нехта мацнейшы яе таптаў, эксплуатаваў, прыніжаў, а тая маўчала і трывала спадзяючыся, што Бог усё рассудзіць а яе прыгнятальнікі – самі сябе пакараюць. Моцна прамаўляюць па сённяшні дзень словы пісменніка і рэжысёра Тадэвуша Канвіцкага з кнігі „Каляндар і пясочны гадзіннік" (1976 г.) „Беларусь, Беларусь. Чаму ты завешся Беларуссю, калі не маеш у сабе гэтай белі. Белыя толькі твае палі восенню, белыя — твары стомленых людзей. Ты павінна называцца Дабраруссю, Добрай Зямлёю Добрых Людзей. Не ўрэзалася ты ў памяць людскую, Беларусь. Не адбірала ты ў іншых волі, не рабавала чужой зямлі, не губіла людзей дзеля спрэчак за межы. Ты мела павагу да чужакоў і гасцінны каравай, аддавала

рабаўнікам апошнюю карову і апошні акраец хлеба са знакам крыжа. Аддавала гаротным сцякаючае крывёй сэрца і сваё беднае нярадаснае жыццё. Беларусь, Беларусь шэра-зялёная, з агромністым небам над бялявай галавой... Ты занадта добрая, занадта лагодная, занадта высакародная для нашых часоў".

! МЕНТАЛІТЭТ БЕЛАРУСАЎ

Канвіцкі, знакаміты празаік і сцэнарыст родам з Новай Вілейкі быў па сапраўднаму захоплены „Добрарусcю". Ён трапна прыкмеціў сутнасць беларускага нацыянальнага характару. Практычна пра кожны народ існуе шэраг шаблонных ацэнак, міфаў і стэрэатыпаў, якія не ўзяліся з ніадкуль, але і не поўнасцю праўдзівыя. Ёсць наконт менталітэту беларусаў вялікая колькасць прац і даследаванняў, гэтак навуковых як і літаратурных. Сакрат Яновіч заўсёды бедаваў з прычыны размытасці, неакрэсленасці нацыянальнай свядомасці беларусаў. Іх нізкая самаацэнка, загледжанасць на мацнейшых суседзяў, разам з „савецкасцю", моцна яго раздражнялі. (Гэтае другое, савецкасць, для мяне таксама незразумелае як і польская туга за сацыялістычнымі парадкамі так званай „народнай" Польшчы). Часта гучаць выказванні аб празмернай беларускай пакорлівасці, самапрыніжэнні, пасіўнасці, апатычнасці, насцярожанасці, скрытнасці, няўменні адстойваць сваю правату, флегматычнасці, нежаданні хуткіх, радыкальных перамен, бязініцыятыўнасці, кансерватыўнасці і схільнасці да жыцця згоднага з традыцыяй. Гэтым тлумачыцца характэрнае для ўсіх славян няўменне прымаць рашэнні і вырашаць практычныя справы. А з другога боку гаворыцца пра беларускі гуманізм, мужнасць, цярплівасць, стрыманасць, здольнасць выжывання ў самых неспрыяльных умовах, гасціннасць, добразычлівасць, лагоднасць і самастойнасць, ды, як бы насуперак саветызацыі – незалежнасць ад калектыву. Адсюль у народнай прыпеўцы знайшліся словы: „Не баюся марозу; не баюся холаду; баюся калхозу; што там памру з голаду". Беларус як жыхар раўнін, лясоў і балот прывык жыць у сімбіёзе з роднай зямелькай. Свой кавалак зямлі гэта для яго блізкая, жывая істота. Таму ў беларускім фальклоры няма згадак пра далёкія краіны, бо ўвесь неабходны свет можна абняць позіркам: возера, поле, лес. Не вялізная краіна, не 1/6 зямной сушы, але „родны кут", маленькі закутак, які заўсёды прывабны і якога заўжды дастаткова. Беларус – гарачы патрыёт сваёй „малой Радзімы", адсюль прымаўкі: „У сваім краю, бы ў раю", „Кожнаму свой куточак мілы". На вялікі жаль, на памежжы культур і цывілізацый, беларусы згубілі пачуццё нацыянальнай тоеснасці і замянілі яе паняццем „тутэйшасці". Яны былі або паланізаваныя або русіфікаваныя. Шляхта размаўляла па-польску, духавенства па-латыні, па-польску і па-расейску а сяляне па-беларуску. Як „мужыцкая" беларуская мова спрычынілася да закамплексаванасці, няпоўнавартаснасці. Многія войны не маглі не выклікаць у беларусаў прагі міру, таму няма ў народнай культуры чагосьці такога, як гераічны эпас. Шматканфесійны і мірны характар беларусаў выпрацавалі талерантнасць у дачыненні да іншаверцаў і чужынцаў. На думку Уладзіміра Караткевіча, беларусаў характарызуе роўнаправўны статус мужчыны і жанчыны, мяккае і лагоднае стаўленне да дзяцей. Жанчыны магла скардзіцца хіба што толькі на мужа – п'яніцу. Дык адкуль сучаснае перакананне, што палітыка не для жанчын і адсыланне іх на кухню?

Бадай найбольш характэрнай для беларуса лічыцца яго „памяркоўнасць". Да яе адклікаецца нават Лукашэнка, калі хоча падкрэсліць, што беларусы па сваёй натуры спакойныя, даражаць стабільнасцю і прадказальнасцю, а калі ўжо дойдзе да бунту, рэвалюцыі, дэманстрацыі незадаволення, дык гэта мусіць быць інспіраванае звонку. Мовазнаўца Вінцук Вячорка падхапіў пытанне дэфініцыі гэтай нацыянальнай рысы, сабраў мноства меркаванняў на гэтую тэму і сцвердзіў, што гэтага паняцця немагчыма перакласці на ніводную мову адным словам. Можна да яго наблізіцца шляхам апісання. Маўляў, ёсць у гэтым паняцці: пошук залатой сярэдзіны, стрыманасць, прагматызм, развважлівасць, асцярожнасць, зговорлівасць, кампраміснасць, пазбяганне крайнасцей, але гэта не азначае згоды на ўсё. Як у сваім вершы з 1909 года пісаў Якуб Колас: „Я маўчу, маўчу, трываю, але скора загукаю: стрэльбы, хлопчыкі, бяры".

Ёсць наконт характару беларуса вельмі забаўныя, але і трапныя анекдоты. Вось вешаюць немца, расейца і беларуса. Немец памёр хутка. Расеец вырываўся, кідаўся, але таксама сканаў. Беларус вісіць, вісіць, але жыве. Здымаюць з яго пятлю і не могуць надзівіцца, як жа ён выжыў. Той адказвае: – „З пачатку сціснула, моцна прыдушыла, але потым, нічога, прызвычаіўся". Іншым разам правялі навуковы эксперымент. У цёмным

памяшканні, на табурэтку з цвіком на версе, саджалі расейца, украінца і беларуса. Расеец сеў, віснуў, ускочыў, брыдка вылаяўся, і разбіў табурэтку ўшчэнт. Украінец сеў, ускочыў, паглядзеў на цвік, дастаў яго з табурэткі і паклаў у кішэню: – „Прыдасца ў гаспадарцы" – кажа. Беларус сеў, забалела, круціцца, але сядзіць і думае. Урэшце ў задуменні кажа: – „А можа гэтак і трэба?". Значыць, ёсць у беларускім менталітэце такія рысы характару, якія незразумелыя для іншых нацый. Аднак характар чалавека не нязменны, не на ўсё жыццё. Неаднойчы сітуацыя прымушае разбураць стэрэатыпы і браць на сябе іншыя ролі. Гэтак адбылося на нашых вачах у Беларусі і звязанае з падзеямі цягам мінулага года.

! ЖАНОЧЫ ТВАР БЕЛАРУСКАЙ РЭВАЛЮЦЫІ

Цягам мінулага года з многіх вуснаў гучалі заявы аб тым, што „Беларусь, вольная Беларусь, беларуская рэвалюцыя, беларуская апазіцыя з'яўляецца жанчынай". Грамадзянская Ініцыятыва „Freedom Belarus" выпусціла відэаролік прысвечаны ўдзельніцам мірных пратэстаў. „У Беларусі – жаночы твар" – напісалі аўтары. „Тысячы моцных, смелых, каханых беларускіх жанчын натхнілі нас запісаць гэты ролік. Мы назіралі, суперажывалі і падтрымлівалі іх як маглі. Дзяўчаты, дзеўкі, жанчыны. Вы – фантастычныя. Заўсёды на першай лініі, заўсёды супраць гвалту. Сваімі целамі вы засланялі сваіх дзяцей, мужоў, бацькоў. Вы – сімвал беларускай свабоды, сумленнасці і веры. Дзякуем Вам".

Сапраўды. Улетку мінулага года на палітычнай сцэне Беларусі з'явіўся не адзін, але ажно тры жаночыя твары: Святлана Ціханоўская, жонка зняволенага кандыдата ў прэзідэнты, блогера Сяргея Ціханоўскага, Марыя Калеснікава, кіраўнічка выбарчага штабу, таксама арыштаванага, Віктара Бабарыкі і Вераніка Цапкала, жонка і кіраўнічка выбарчага штабу іншага кандыдата – Валерыя Цапкалы. Першая з іх, Святлана Ціханоўская, маці дваіх дзяцей і хатняя гаспадыня, неспадзявана вырашыла, што замiж мужа яна падасць дакументы на рэгістрацыю ў якасці кандыдаткі і неспадзявана ЦВК зарэгістравала яе. Да такой контркандыдаткі Лукашэнка не ставіўся ўсур'ёз. Ён лічыў, што беларусы не падтрымаюць жанчыну і ніводзін нармальны мужчына не прагаласуе за яе. Прэзідэнт не прызнае нават інстытуту „першай лэйдзі" і сваю законную жонку адаслаў у правінцыю і замкнуў быццам у манастырскім затворы. Яшчэ да рашэння ЦВК і выбараў, тысячы беларусаў выйшлі на вуліцы гарадоў пратэстуючы супраць маніпуляцыяў з кандыдатамі. Міліцыя многіх збіла і затрымала. Тады тры жанчыны аб'яднаялі ў адзін свае выбарчыя штабы. Ціханоўская атрымлівала пагрозы што ў яе адбяруць дзяцей, таму іх вывезла за мяжу, каб працягваць кампанію. Яе папракалі ў тым, што выступае супраць волі мужа, які выказваўся за байкот выбараў, але Святлана заявіла: „Лепш паспрабаваць, чым шкадаваць". Падчас першай сустрэчы з выбаршчыкамі пачала з заявы, што яна – не палітык і кандыдуе з прычыны... любові. „Наша мэта пасля перамогі – новыя выбары; без Лукашэнкі, але з кандыдатамі, якія цяпер за кратамі" – сказала яна. Афіцыйны вынік выбараў вядомы: ізноў 80% для Лукашэнкі, хаця паводле апытанняў яму далі іранічную мянушку „Саша – тры працэнты". Каардынацыйная Рада апазіцыі была ліквідаваная, Марыя Калеснікава трапіла за краты, Вераніка Цапкала з'ехала ў Маскву а Святлана Ціханоўская ў Літву.

З часу адсеення кандыдатаў і крывавага разгону вулічных пратэстаў у першыя дні пасля выбараў, жанчыны сталі вядучай сілай вулічнай апазіцыі. Цягам некалькіх месяцаў, адмыслова ў выбраныя дні тыдня, тысячы жанчын у розным узросце, ад ліцэістак па пенсіянеркі, выходзілі на вуліцы гарадоў спраўна супраціўляючыся дужым, замаскіраваным АМАП-аўцам у балаклавах. Жанчыны тварам апазіцыі, гэта нешта небывалае ў Беларусі і на Усходзе Еўропы. Увесь свет убачыў таксама тры дамы: маладыя, прыгожыя, модна апранутыя і галоўнае – спакойныя, без грымасы нянавісці і заўзятасці. Любоў, сям'я, чалавечнасць замест агрэсіі, сарказму і брутальнасці сталі адметнай рысай беларускай апазіцыі з тварам жанчыны. Дэманстрацыі праходзілі пад гістарычнымі бел-чырвона-белымі сцягамі і нацыянальнымі колерамі. У геральдыцы бель гэта сімвал чысціні, лаяльнасці, пакорлівасці і высакароднасці, затое чырвоны колер азначае любоў, гераізм, руплівасць, ахвярнасць а таксама пакутніцтва, смерць у імя сваёй веры і перакананняў. Такое значэнне маюць і колеры польскага і беларускага сцягоў. Белая вопратка была пазнавальным знакам суфражыстак з пачатку XX стагоддзя. У Беларусі самы светлы колер гэта спасылка на традыцыйны жаночы, белы

з чырвонымі арнаментамі нацыянальны ўбор і гістарычны сцяг. Белы колер зноў стаў сімвалам барацьбы за дэмакратыю, раўнапраўе, годнасць, праўду і свабоду. Беларускія жанчыны дэманстравалі ў бела--чырвоных строях, з такімі ж парасонамі, альбо прынамсі з белай стужкай, сімвалам чысціні і лагоднасці, насуперак абразлівым эпітэтам у свой адрас з боку праўладнай прапаганды аб дэмаралізаваных „наркаманах і прастытутках". Яшчэ адным сімвалам пратэстаў стала карціна Хаіма Суціна пад назвай „Ева". На ёй прадстаўленая жанчына ў чорным, са скрыжаванымі рукамі і скрыўленымі вуснамі. Карціна з калекцыі арыштаванага Віктара Бабарыкі была канфіскаваная ўладамі, нібыта ў рамках следства. На дэманстрацыях з'явіліся рэпрадукцыі „арыштаваных" твораў, асабліва „Евы" з дамаляваным абразлівым жэстам сярэдняга пальца, „Евы" за кратамі, „Евы" ў турэмнай вопратцы альбо затрымліванай АМАП-ам. Адсюль мірны працэс атрымаў адзін з назоваў „еvалюцыя". Па праўдзе, мірныя пратэсты не заўсёды былі зусім спакойныя, бо часцяком жанчыны цалкам дзейна выцягвалі затрыманых з аўтазакаў, уласнымі целамі перагароджвалі міліцыі дарогу да мужчын, якіх па адным выцягвалі з натоўпу, зрывалі ім з галоваў маскі, каб пераставалі быць ананімнымі, выкрыквалі абразлівыя лозунгі ў іх адрас. Без выразнага кіраўніцтва, без арганізацыі і каардынацыі, „маршы годнасці", „маршы мудрасці", крэатыўныя, здагадлівыя акцыі ў розных частках гарадоў дастаўлялі шмат праблем прэтарыянцам Лукашэнкі. На многіх кадрах і здымках увечаная ў прыватнасці 74-гадовая Ніна Багінская. Гэтая апазіцыйная дзеячка, якая не раз трапляла ў ізалятар, стала адной з найбольш распазнавальных гераінь і сімвалаў пратэстаў. Дробная жанчына бы ільвіца змагалася з дужым міліцыянтам, які спрабаваў вырваць у яе сцяг. Часам здавалася, што на дэманстрацыях адны жанчыны, бо і па праўдзе іх было болей, чым мужчын.

Чаму ініцыятыву пераняслі жанчыны? Бо ў сапраўднасці жанчына перамагла на выбарах і мяркуецца, што Святлана Ціхановіч атрымала больш за 50 % галасоў. Яшчэ таму, што Лукашэнка публічна назваў жанчыны на дэманстрацыях "вырадкамі", "падонкамі". Вялізную ролю ў тым, што жанчыны масава сталі выходзіць на пратэсты было тое, што ў самым пачатку міліцыя аднолькава жорстка збівала і мужчын і жанчын. Была парушаная пэўная псіхалагічная мяжа. Кадры з акрываўленымі жанчынамі моцна падштурхнулі іншыя жанчыны заявіць свой пратэст. У такім патрыярхальным грамадстве як беларускае, жанчыны традыцыйна лічацца істотамі слабымі і як такія дагэтуль толькі яны маглі разлічваць на больш лагоднае стаўленне. Аказалася, што яны мелі рацыю, але толькі ў невялікай меры. Жанчыны былі бітыя, зняволеныя, караныя вялікімі штрафамі і зняважаныя на роўні з мужчынамі.

Словы прэзідэнта аб тым, што жанчыны павінны ведаць сваё месца, запачаткавалі кампанію паклёпаў і запалохвання жанчын – актывістак, уключна з пагрозамі згвалтавання альбо адабрання дзяцей. Святлана Ціханоўская атрымлівала мноства ананімных тэлефонаў з пагрозамі фізічнай расправы, калі не адмовіцца ад выбарчай гонкі. У сітуацыі, калі муж арыштаваны, пагроза адабраць дзяцей у маці, якая занядбоўвае свае абавязкі, на аснове канкрэтнага параграфу, гучала вельмі праўдападобна. У 2017 годзе такія самыя пагрозы кіравалі на адрас журналісткі Ларысы Шчыраковай, якая агучвала акцыі апазіцыі. На падставе дэкрэту Нр.18 шмат разоў правяралі ўмовы жыцця і выхавання дзяцей у асоб уцягнутых у палітычную актыўнасць. Аднак клопат пра дзяцей адыходзіў на другі план, калі самотныя маці з дзецьмі атрымлівалі так званыя „суткі" арышту альбо высокія штрафы, як гэта было летась 5 чэрвеня з Аленай Лазарчык.

На думку Вольгі Шпарагі, прадстаўніцы Святланы Ціханоўскай у пытаннях адукацыі і аўтаркі кніжкі „У рэвалюцыі жаночы твар", „галоўная пазітыўная выснова ў тым, што значная частка жанчын паверыла ў свае сілы, адчула сябе больш моцнымі і ўпэўненымі. Жанчыны казалі, што гледзячы на Святлану Ціханоўскую, Марыю Калеснікаву, аб'яднаны штаб, яны адчувалі, што хочуць і могуць узяць эстафету, выходзілі ў «ланцугі салідарнасці» падтрымаць мірны пратэст. Жанчыны прыўнеслі ў гэты пратэст ягоны мірны твар, гэта пераважна жаночы твар. Другія важныя аспекты — шырокая салідарызацыя, крэатыўнасць, эмпатыя. Усе гавораць, што беларуская рэвалюцыя ні з чым не параўнальная, і шмат у чым гэта ўнёсак жанчын. На жаль, жанчыны не ўсведамляюць свайго ўнёску. Частка кажа, што «зрабілі свой уклад, і пойдзем па дамах»". Жанчыны адчуваюць стомленасць, бо яны адначасова працуюць, клапоцяцца пра дзяцей, вядуць хатнюю гаспадарку. Вельмі часта яны клапоцяцца пра мужчын, якія ў турмах, і могуць з гэтай прычыны страціць працу. Самае галоўнае, каб

жанчыны зразумелі, які вялікі ўклад яны зрабілі. Калі паглядзець на мірныя акцыі пратэсту, то гэта велізарная колькасць жанчын — гэта і агульныя акцыі, і жаночыя маршы, і маршы пенсіянерак, бо старэйшых мужчын заўважна меней. Некаторыя актывісткі аказаліся ў вымушанай эміграцый. Гэта не камфорт а неабходнасць. Кніга „У рэвалюцыі жаночы твар" напісана для вялікага нямецкага выдавецтва пра беларускую рэвалюцыю. Назва кнігі інспіраваная Святланай Алексіевіч. „У вайны таксама быў жаночы твар, але жанчынам не хапала бачнасці, іх не заўважалі, маргіналізавалі. У гэтую рэвалюцыю сапраўды жанчыны сталі бачнымі. Мы змагаемся за тое, каб яны былі бачнымі і прысутнічалі ва ўсіх сферах у мірны час" – заявіла Вольга Шпарага.

Аднак нельга абмінаць яшчэ адзін, менш прывабны аспект жаночай рэвалюцыі: супрацоўніц міліцыі, турэмных ахоўніц, суддзяў – жанчын і пракурорак. Журналістка Алена Дубовік кажа, што „я не прыкмеціла розніцы паміж мужской і жаночай агрэсіяй. Мяне ў турме біла жанчына а побач тое самае рабілі мужчыны з іншымі дзяўчатамі і хлопцамі. Міліцыянткі разганяюць жаночыя маршы, потым маладыя жанчыны ў мундзірах складаюць пратаколы ў пастарунках, затым маладыя пракуратаркі патрабуюць максімальнага пакарання і маладзенькія суддзі выносяць жорсткія прысуды. У турмах ахоўніцы брыдка мацюкаюцца, турэмныя лекаркі не аказваюць неабходнай дапамогі. Ахоўніца загадвала мне прысядаць, біла каленам у ніжнія парты жывата, адбірала ежу. Малады ахоўнік моцным выспяткам паваліў пажылую жанчыну на бетонную падлогу". Псіхолаг Вольна Андрэева лічыць, што ў сілавыя структуры паступаюць людзі з асаблівым характарам. Калі ў маладога хлопца спыталі чаму ён хоча быць міліцыянтам, той адказаў: „Бо люблю караць, люблю ўладу". Гэтыя жанчыны ў мундзірах, з даўгімі пазногцямі, з моднымі прычоскамі таксама хочуць быць прыгожыя і прывабныя, але псіхіка ў іх – скрыўленая. Калі б яны былі іншыя, паступілі б ва ўніверсітэт або на медыцыну. На думку журналісткі Насты Захарэвіч, для яе застаецца вялікай загадкай псіхіка маладых жанчын – міліцыянтаў, пракурораў і суддзяў. Старэйшыя, больш дасведчаныя і больш стрыманыя, бо мабыць ведаюць, што ніякая ўлада – не вечная і прыйдзецца адказаць за свае ўчынкі. А маладыя паводзяць сябе бяздумна. Яны насалоджваюцца сваёй уладай, не маюць аніякіх тормазаў, ахвоча выконваюць любыя загады і чэрпаюць з гэтага карысць у выглядзе высокіх заробкаў і службовых кватэр; тут і цяпер.

! ЦІ БЕЛАРУСКІЯ ЖАНЧЫНЫ ПЕРАМОГУЦЬ?

Год таму, 9 верасня з „Gazecie Wyborczej" польская пісьменніца і Нобелеўская Лаўрэатка – Ольга Токарчук напісала: „Вольная Беларусь, гэта жанчына". Прыгадваючы тое прымітыўнае сцверджанне Лукашэнкі, што „ў нас Канстытуцыя напісаная не пад жанчыну і што пад цяжарам прэзідэнцтва бядняга ўпадзе", яна дадала: „У мяне дрэнная для Вас і добрая для ўсяго свету вестка: вось жа бядняга не ўпадзе. Больш таго – адваюе свабоду для Беларусі". Пры ўсёй маёй вялікай павазе для творчасці і грамадзянскай пазіцыі Ольгі Токарчук, я дазволю сабе згасіць яе аптымізм. Поўнасцю падзяляю яе салідарнасць з мужнымі жанчынамі Беларусі. Сэрца падказвае, што – так. Адваюе свабоду. Ці лепш сказаць: гэтак павінна быць, калі ёсць на гэтым свеце якая-колечы справядлівасць. Аднак розум падказвае, што ўсяго можа толькі пачацца працяглы працэс вызвалення Беларусі спад дыктатуры. З перспектывы майго жыццёвага і журналісцка-аналітычнага досведу я больш схільны прызнаць, што, згода, гэта адбудзецца, але неабавязкова хутка і неабавязкова свабоду прынясе Святлана Ціханоўская. Пакуль гэта адбудзецца, яшчэ цяжкі кулак брутальнага бязмозгага АМАП--аўца змяшае памаду з крывёю на не адным прыгожым, жаночым твары. Сапраўднае і паўсюднае непрыманне жорсткага рэжыму не мае выканаўчай моцы. Аўтарытарныя рэжымы па сваёй прыродзе адзін аднаго падтрымліваюць і „бацька" мае апірышча ў падобным на яго цары ў Крамлі, які запэўніў сабе панаванне да 2036 года. Зненавіджаная ўлада падпертая аргументам сілы можа пратрымацца доўгія гады. Барацьба Магатмы Гандзі абапертая на грамадзянскім непаслушэнстве была чымсьці больш, чым мірныя маршы, бо быў нават байкот брытанскіх тавараў. Барацьба з апартэідам у РПА працягвалася некалькі дзесяцігоддзяў. Польскай „Solidarności" спатрэбілася 10 гадоў на тое, каб зрынуць сістэму і адбылося гэта не толькі дзякуючы кансалідацыі і рашучасці польскага грамадства, але і дзякуючы спрыяльным вонкавым акалічнасцям, пазіцыі заходняга свету і эрозіі, банкруцтва ўсяго ўсходняга блоку. Зараз, міжнародная сітуацыя можа разгарнуцца гэтак, што з'явяцца праблемы глабальнага маштабу і для Беларусі ніхто не знойдзе часу.

Праўда, ужо ў сярэдзіне жніўня мінулага года, заходнія СМІ з энтузіязмам пісалі пра беларускае паўстанне, пра абуджэнне нацыі, пра якасна новую сітуацыю. Амерыканскі „Time" пісаў, што „Захад абавязаны дапамагчы беларусам вярнуць ім свабоду, не ўцягваючы іх у геапалітычныя гульні з Расіяй. І амерыканцы,

у прыватнасці, павінны навучыцца абараняць дэмакратыю ў кантэксце сваіх выбараў і пераабрання Трампа". Брытанская „The Times" пісала, што „Захад застаецца абыякавым да беларускіх пратэстаў, бо не бачыць супрацьстаяння паміж праеўрапейскай і прарасійскай часткай грамадства, ніхто не ўздымаў копіі Статуі Свабоды і не размахваў сцягамі Еўразвязу. Гэта ўсенароднае паўстанне супраць пагарды, жорсткасці, фальшу і марнатраўнасці яго лідараў. Наша нерашучасць ганьбіць нас". Французскі „Le Monde" заклікаў Еўразвяз „спыніць вайну дыктатара супраць уласнага народа ў цэнтры Еўропы. Хаця ў беларусаў не першы раз крадуць перамогу, не ўпершыню б'юць за тое, што ім не падабаецца, але ніколі імкненне да перамен не адчувалася так выразна, а рэпрэсіі не былі такімі жорсткімі, як зараз. Аднак без вонкавай дапамогі мінская плошча наўрад ці зможа прымусіць Лукашэнку самому адумацца". Аўстрыйскі „Standart" з надзеяй пісаў: „І раней беларусы выходзілі на вуліцы, як гэта было пасля прэзідэнцкіх выбараў 2010 года, але цяпер да апазіцыі далучылася сапраўды вялікая колькасць людзей. Цяпер усё выглядае інакш. Цяперашні пратэст выйшаў на якасна новы ўзровень".

Усё гэта было напісана год таму, 18-19 жніўня. Была надзея на поспех, што цяпер келіх горычы праліўся, вось спыняцца заводы, збунтуецца армія і паліцыя, дыктатура ўпадзе, Пуцін бы Пілат умые рукі, дасць прытулак Лукашэнку і беларусы правядуць свабодныя выбары. Я, ніжэй падпісаны, таксама гэтага жадаў, але дзесьці пасля месяца пратэстаў з'явіўся сумнеў адносна хуткай перамогі беларускай рэвалюцыі. Прыйшло ацверазенне, падмацаванае ведамі такіх палітолагаў, як Іларыёнаў і Піянткоўскі, пра натуру такіх людзей, як Пуцін і Лукашэнка. Першы пакутуе ад г.зв. „сіндрому Кадафі". Ён баіцца не проста страціць уладу, колькі страціць яе ў выніку пратэстаў уласнага грамадства і самасуду, як гэта было ў выпадку кіраўнікоў Румыніі, Лівіі і Ірака. Лукашэнка гэта ведаў і сказаў Пуціну: „Прашу, добра запамятайце! Сёння я, заўтра Вы". Зразумела, ён атрымаў поўную падтрымку з Масквы. Маральную і матэрыяльную. Людзі выходзілі на вуліцы, а Лукашэнка метадычна аб'язджаў сілавыя структуры і вялікія прадпрыемствы. Ён заявіў арміі, міліцыі і рабочым: „Я гарант вашых прывілеяў, заробкаў і працы. Без мяне, калі «тыя» прыйдуць да ўлады, вы ўсе будзеце вісець, сядзеце за краты альбо застанецеся без працы". З боку прэтарыянцаў Лукашэнкі пачаліся выключна жорсткія рэпрэсіі. Вядома, бяззубы Захад выдаў толькі чарговую рэзалюцыю і толькі пасля прымусовай пасадкі самалёта з апазіцыйным журналістам увёў санкцыі, аднак накшталт забароны продажу футраў эскімосам. Калі ЕЗ не ў стане абараніць дэмакратыю ў сваіх шэрагах, ён тым больш не зможа гэтага зрабіць у сваіх суседзяў. У выніку беларускі рэжым утрымаўся, выжыў, цяпер мусіць аддзячыць Маскве рэальным збліжэннем з Расіяй, але, трэба прызнаць, што гэта нагадвае сітуацыю пасля ўвядзення ваеннага становішча ў Польшчы. Абуджаны ў грамадстве фермент бунту не выпарыўся. Ён прыгашаны, але іскра паўстання тлее і чакае спрыяльнага парыву ветру. На свой 89-ы год. Такая вось мая пазіцыя і мой вельмі стрыманы аптымізм. Хацелася б, каб Ольга Токарчук мела рацыю. Яна належыць да гэтай невялікай групы людзей, якія спалучаюць літаратурны талент з мудрасцю, але тут сітуацыя вельмі складаная і непрадказальная.

Святлана Ціханоўская і беларускія жанчыны ў любым выпадку зрабілі шмат. На жаль, палітыка слушна асацыіруецца з хлуснёй і папулізмам; яна брудная, жорсткая, брутальная і амаральная. Ці лагодная, далікатная, культурная жанчына можа дасягнуць поспеху? Ціханоўска ўжо ачаравала мільёны беларусаў, якім увесь час хлусяць, сваёй сумленнасцю. Яна не радыкальная, не заклікае да канфрантацыі, бо гэта было шкоднае і нічога гэтым не дасягнула б. Яе не прымалі б на еўрапейскіх салонах, таму што гэты ўмоўны „Захад" канфузіцца і саромеецца, калі хтосьці нагадвае яму пра негатоўнасць паміраць за той сімвалічны „Гданьск". Яна абвясціла, што хоча быць усяго толькі пераходным прэзідэнтам, бо не хоча ўлады, і гэтым накіравала сігнал патэнцыяльным кандыдатам, што не пагражае ім і адкрытая да іх. Гэта таксама правільна, бо многія апазіцыйныя палітыкі змагаюцца з сатрапамі, каб потым выгодна рассесціся ў іх крэслах. Яна ўдзельнічала ў выбарах, нечакана ўзяла на сябе замену, і атрымалася ў яе бліскуча, нягледзячы на мужыцка – грубыя ўяўленні Лукашэнкі. Яна слушна з'ехала за мяжу, бо ў турме нават героі бездапаможныя. Цяпер яна мабілізуе грамадскую думку, як кажа, дзеля сям'і, вызвалення палітвязняў, дзеля будучыні задушаных рэжымам суайчыннікаў. Пакуль яна на волі, яна – твар свабоднай Беларусі, твар рэвалюцыі, якой зёрны былі пасеяныя ў галовах. Хай застаецца сабою, не перастае цярпліва нагадваць пра Беларусь прафесійным палітыкам за мяжой і не губляе кантакту з людзьмі ў краіне. На беларускіх кухнях іншыя жанчыны не перастаюць гаварыць пра яе. Гэта многа.

! СУМНАЯ КАНСТАТАЦЫЯ

Нядаўна вельмі мяне засмуціў Марыюш Шчыгел. Паколькі я таксама ведаю Чэхію, падзяляю яго чэшскія назіранні і высока цаню яго выдатны інтэлект, я адразу звярнуў увагу на яго горкі тон допісу ў сацыяльнай сетцы. „Адной думкі не ўмею адклеіць ад мазгоў" – піша Шчыгел. Яна гучыць: „А на хр...н вам тая свабода? Я пытаюся рытарычна ў беларусаў. Бо ж калі вы нават адваюеце свабоду, дык пасля, можа праз 20, а можа праз 3 гады, захочаце яе задушыць. Яна стане непатрэбная. Як і ў нас, як у Вугоршчыне і Чэхіі. Па сутнасці таталітарызмы ў гэтых краінах маглі не канчацца ў 1989 годзе. Не было такой патрэбы. Напрыклад, у Чэхіі прэм'ер-міністрам – цынік, які рупіцца найперш пра свае бізнесы, набыў галоўныя газеты ў краіне, каб тыя «пісалі пра яго сумленна», але мае падтрымку маўклівa-выбіральнай большасці, бо ж ён «знізіў пенсіянерам цэны на праезд у публічным транспарце». Вірусы зняволення цыркулююць ў нашых венах і яшчэ прыкідваецца лімфацытамі! (...) Беларусы, навошта вам свабода? Яна супярэчыць натуры чалавека. Падумайце, не будзьце дзецюкамі. Нам свабода аказалася непатрэбная, а паглядзіце як файна жывём. З Данутай Голецкай кожны вечар" – з горкай іроніяй закончыў свой допіс Мар'юш Шчыгел.

Людзі ў большасці падзяляюць яго гнеў, раздражненне і бездапаможнасць, бо самі бачаць, што за 500+ можна купіць галасы, прытупіць прагу свабоды і прыстойнасці ды кіраваць, як у часы Гамулкі. Праўда, падумаў і я. Мы гаворым пра постсавецкую ментальнасць беларусаў, але мы самі – дзеці Польскай Народнай Рэспублікі. Яшчэ 5 гадоў таму прафесар Ежы Эйслер пісаў, што „асноўная спадчына камуністычнай эпохі гэты мы самі", з нашымі комплексамі, страхамі і фобіямі, з патрабавальным стаўленнем да дзяржавы, з моцным аўтарытарным сіндромам, верай у моц загадаў і забарон, з неразуменнем сутнасці дэмакратыі і адсутнасцю павагі да праўды ў грамадскім жыцці. Усё яшчэ зашмат людзей чакае, што дзяржава ім „нешта дасць", палагодзіць за нас нашы справы і возьме нас пад сваю апеку. Змянілася толькі назва партыі, і зноў жа партыя найлепш ведае, хто і калі можа дэманстраваць, урад лепш за грамадзяніна ведае, як той мае распараджацца сваімі грашыма, што фермер можа рабіць са сваёй зямлёй і жанчына са сваім целам. У нас сотні тэлепраграм і дзясяткі – інфармацыйных, але вельмі многім хапае толькі двух, тых нібыта „праўдзівых", з дэбільнай прапагандай поспеху і „паўстаннем з кален".

Магчыма, Беларусь, як краіна, якая даўжэй не мела свабоды, лепш на нас, грамадзян Польшчы, ацэніць свабоду і болей будзе ёю даражыць. Магчыма, жанчыны, як прадаўжальніцы жыцця, якія па сённяшні дзень нясуць на сабе адказнасць за грэх біблійнай Евы, адновяць у нашым хворым мужчынскім свеце здаровы сэнс і ўсвядомяць нам каштоўнасць свабоды.

! BIAŁORUŚ TO KOBIETA

PL Temat tegorocznego Trialogu został zainspirowany wydarzeniami ostatnich kilkunastu miesięcy na Białorusi. W tym czasie wydarzyło się bardzo wiele i są to rzeczy tak doniosłe, nowe i niebywałe, że wszyscy jesteśmy zauroczeni, wpatrzeni, wsłuchani, zaintrygowani rozwojem wypadków. Swiatłana Aleksijewicz, pierwsza i jak dotąd jedyna Noblistka z Białorusi jest autorką książki: „Wojna nie ma w sobie nic z kobiety", natomiast niejako w nawiązaniu do jej książki słyszymy z wielu stron stwierdzenia: „Wolna Białoruś ma kobiece oblicze", „Wolna Białoruś ma oblicze kobiety", „Białoruska opozycja ma twarz kobiety", „Protest ma oblicze (twarz) kobiety" itp. Wszystko to odpowiada prawdzie, bo latem ubiegłego roku powstał oddolny ruch, który zdominowały kobiety i na którego czele stanęły trzy młode, piękne i dzielne zwyczajne białoruskie kobiety. Nie polityczki, ale żony i matki. „Białoruskie społeczeństwo przebudziło się", „Białoruś przechodzi przyśpieszony kurs dojrzewania obywatelskiego", „Już nie będzie powrotu do formalnych wyborów i kolejnych kadencji niezmiennego satrapy", tak brzmiały optymistyczne komentarze. Istotnie, w społeczeństwie w dwójnasób patriarchalnym i konserwatywnym jak białoruskie, które tylko w niewielkim stopniu przyswoiło zdobycze feminizmu, gdzie rola kobiety była i nadal jest ściśle reglamentowana, kobiety jako siła napędowa i ikona przemian, to zupełnie nowa jakość. Mocy sprawczej tego zjawiska i końcowego efektu jeszcze nie znamy, natomiast budzi ono nadzieję.

Konstanty Bondaruk

Gdy mówimy, że „Białoruś to kobieta”, istotnie odpowiada to zarówno stereotypom i mitom, jak i faktycznej mentalności Białorusinów. Wszystko, co odnosi się do tego kraju, jest rodzaju żeńskiego i nosi kobiece zabarwienie: Białoruś jest jak kobieta: macierzyńska, kochająca, czuła, łagodna, niebieskooka, dobra, szczera, życzliwa, gościnna, pracowita, spokojna, zrównoważona, tolerancyjna, cierpliwa, ale także cierpiąca, nagminnie niedoceniana, znieważana, poniewierana, krzywdzona, poniżana, marginalizowana, ciężko doświadczona itd. A mimo to, właśnie w tym społeczeństwie, pomimo niekorzystnych uwarunkowań i ścisłej reglamentacji ról, zarówno w przeszłości jak i obecnie, widzimy cały zastęp pomnikowych postaci mądrych, dzielnych, wspaniałych kobiet, które rozsławiły kraj i wydatnie wpłynęły na jego losy. By zaistnieć i być usłyszaną, niemal każda z tych kobiet musiała być dwa razy mądrzejsza, śmielsza i bardziej uzdolniona, niż mężczyźni. Także to, co obserwujemy od sierpnia ubiegłego roku ja, osobiście skłonny jestem określić jako: PRZEBUDZENIE NIEBIESKOOKIEJ CIERPIĘTNICY.

! ŁUKASZENKA KATALIZATOREM BUNTU!

Już przed wyborami w sierpniu ubiegłego roku, międzynarodowe organizacje praw człowieka takie jak Amnesty International, sygnalizowały, że wobec kobiet-aktywistek wyjątkowo surowe represje idą z samej góry. Ponownie doszły do głosu zadawnione stereotypy i dyskryminacja oparte na przeświadczeniu, że kobiety są istotami „kruchymi” i „słabymi”, nie mają prawa nawet do swobodnego dysponowania swoim ciałem, a ich podstawowa rola jest związana z macierzyństwem i troską o rodzinę. Ilekroć zastanawiałem się nad przyczynami niebywałej aktywności kobiet białoruskich, to w pierwszej kolejności przychodzi na myśl ich urażona duma, obraza, poczucie godności. Kiedy kogoś przez lata, jak Ukrainę w Rosji: deprecjonuje się, obraża, pomniejsza, poniża, wyśmiewa i jednocześnie odwołuje się do trójsłowiańskiego braterstwa, to reakcja może być jedna, jak w wierszu Anastazji Dmitruk – dajcie nam wreszcie święty spokój, zostawcie, odczepcie się raz i na zawsze. „Nigdy nie będziemy braćmi, w tej samej Ojczyźnie, po tej samej matce (...) Nazywacie się «starszymi». Niech będzie, że my «młodsi», byle z dala od was (...) Macie cara, a my Demokrację. Nigdy nie będziemy braćmi”. Nie pamiętam, kiedy to było dokładnie, ale gdzieś za granicą, z niemałym zdziwieniem odkryłem, że w towarzystwie, mężczyźni ze Wschodu witają się, podając ręce, tylko z mężczyznami. Polacy soczyście całowali kobiety po rękach, a Rosjanie – pomijali. Niby tylko zwyczaj, ale w gruncie rzeczy świadczący o głębokim, zadawnionym podziale miejsca i ról.

Otóż istnieje mało znane z nazwy pojęcie „mizoginizmu” (starogr. μῖσος mĩsos „nienawiść”, γυνή gynḗ „kobieta”). Według definicji jest to nienawiść, pogarda lub uprzedzenie wobec kobiet lub dziewcząt. W społeczeństwach patriarchalnych, a białoruskie jest tego klasycznym przykładem, przejawia się ona na wiele sposobów, między innymi poprzez wykluczenie społeczne, dyskryminację ze względu na płeć, wrogość, androcentryzm, patriarchat, uprzywilejowanie mężczyzn, poniżanie kobiet, pozbawianie kobiet praw obywatelskich, przemoc wobec kobiet i uprzedmiotowienie seksualne. W Białorusi pierwszym mizoginem jest Aleksander Łukaszenka. Prezydent z jednej strony chętnie powierza kobietom wysokie stanowiska w swoim otoczeniu, zachęca do szerszego udziału kobiet w strukturach państwa, jednak raczej jako ozdobnik, wizerunkowo, symbolicznie, tylko do czasu, dopóki jedynie imitują one aktywność po „właściwej” stronie. Gdy kobieta wysuwa się na czoło, będąc w opozycji do „ojca” narodu, zaczyna się jej dyskredytacja, pogardliwe wypowiedzi pod jej adresem, kampania oszczerstw w służebnych mediach. Prezydent z pobłażliwą ironią potrafi wypowiadać się o swoich własnych „śliczniutkich i głupiutkich” sekretarkach, chwalić kobiety zatroskane wychowaniem młodego pokolenia w duchu tradycji i wartości moralnych,

natomiast innym razem zgodnie ze swym gruboskórnym, kołchozowym, ale sugestywnym leksykonem otwarcie porównuje je do bydła, mówiąc, że „dobrze sytuowane kobiety stale chodzą do salonów piękności, by «czyścić swe kopyta»". 29 maja, już w ramach kampanii prezydenckiej, podczas wizyty w fabryce traktorów, prezydent oznajmił: „Mamy Konstytucję napisaną nie z myślą o kobiecie (jako prezydencie). U nas społeczeństwo jeszcze nie dojrzało do tego, by głosować na kobietę, bo według Konstytucji prezydent posiada wielką władzą". 20 czerwca, próbując złagodzić wcześniejszą siermiężną wypowiedź zabrnął jeszcze dalej. „U nas Konstytucja jest taka, że nawet mężczyźnie trudno jest dźwigać brzemię prezydentury, a gdyby obarczyć nim kobietę, biedaczka upadnie".

Wcześniej na scenie politycznej Białorusi, zwłaszcza opozycyjnej, kobiety udzielały się rzadko. W 2015 roku w wyborach prezydenckich startowała Tacciana Karatkiewicz. Później do parlamentu dostały się dwie opozycyjne kandydatki: Alena Anisim i Hanna Kanapackaja, której rok temu wielkodusznie pozwolono „pokandydować" na prezydenta. Szefowa administracji prezydenckiej, przewodnicząca Rady Republiki, piękna rzeczniczka prasowa Natalia Ejsmont albo Miss Białorusi Maria Wasilewicz, długonogie „Barbie-sekretarki", oto dopuszczalne ozdobniki władzy. Owszem, kobiety od zawsze były posłankami, pełniły funkcje administracyjne, niekiedy nawet ministerialne, zapewniały wizerunkowy parytet, ale w gruncie rzeczy powszechnie uważano, że „wielka polityka" to nie ich rzecz. Toteż, gdy w 2010 roku kobiety wyszły na ulice, Lidia Jermoszyna oznajmiła: „Idźcie gotować barszcz, a nie demonstrować". Przewodnicząca Centralnej Komisji Wyborczej, bez jakichkolwiek wyrzutów sumienia, usłużnie i gorliwie przez ćwierć wieku podnosząca szefowi na tacy „odpowiednie" wyniki głosowania, by zwycięstwo zawsze było „błyskotliwe", prawdopodobnie do dziś jest szczerze przekonana, że ona też „nie robi" polityki. Ona tylko wykonuje polecenia. Zgadza się, że taka jest optymalna rola kobiety. Tak uważa jej mocodawca, miliony mężczyzn i nawet miliony kobiet.

! WIELKIE KOBIETY W HISTORII

O ile miliony Białorusinów tak uważają, odwołując się do tradycji, to osoby „na świeczniku" takie teorie oficjalnie głoszą. W tej sytuacji korci mnie, by odesłać ich do szkolnej ławy albo do książek. Nawet średnio oczytany człowiek natychmiast przypomni przynajmniej kilka postaci wybitnych kobiet w białoruskiej historii. Gorąco zachęcam do odnalezienia i przeczytania, chociażby kilku prac o utalentowanych, odważnych, pięknych i szlachetnych kobietach, które w przeciągu całej historii zmieniały świat na lepsze, częstokroć wbrew okolicznościom i przypisanej im roli. Mam tu na myśli, chociażby wydaną w 2008 r. w książkę „Kobiety: najwybitniejsze w historii Białorusi" Iryny Maślanicynej i Mikoły Bahadziaża. Przedstawili oni portrety 16. wspaniałych postaci kobiecych stwierdzając, że jest to ich subiektywny, bardzo skrócony wybór. W 2009 roku Anatol Miaśnikou wydał książkę „Sto postaci historii białoruskiej". W 2020 roku ukazała się książka Dzimitryja Kaszawara „Białoruskie kobiety, które wyprzedziły epokę". Tym, co je cechuje w pierwszym rzędzie, jest próba przełamania schematu, zaszufladkowania, wyjścia z przypisanej im przez zwyczaj i tradycję roli. Gdyby każdej z kilkuset postaci poświęcić tylko jedno zdanie, to musiałbym do tego ograniczyć ten tekst. Jednak niektórych postaci po prostu nie sposób pominąć.

Oto Rogneda, piękna i dumna księżniczka z Połocka. Mimo woli stała się powodem bratobójczej wojny. Jej burzliwe życie inspirowało malarzy, kompozytorów i poetów. Za sprawą dziejopisarzy weszła do historii jako przykład bezgranicznej miłości do swego kraju, obrony czci kobiecej i ofiarnej miłości macierzyńskiej. Ponad 100 lat później inna połocczanka – Przedsława, późniejsza Eufrozyna zrezygnowała z dynastycznego ślubu i wstąpiła do monasteru. Przepisywała i tłumaczyła księgi, zbudowała dwie cerkwie w Połocku, ufundowała dwa monastery, otwierała przytułki i szkoły. W XII wieku była uważana za najświatlejszą kobietę Europy, została pra-

wosławną świętą i czczona jest jako oświecicielka i patronka Białorusi. W XIV-XV wieku córka Wielkiego Księcia Litewskiego – Witolda, Zofia została księżną moskiewską. Energiczna i odważna walczyła zarówno o władzę jak i heroicznie kierowała obroną przed Tatarami. Jeszcze jedna Białorusinka Alena (Jelena) Glińska została matką Iwana Groźnego, ukróciła samowolę bojarów, przeprowadziła reformę finansową i centralizację państwa. Zimą 1422 roku w Nowogródku księżna Sońka Holszańska przeszła z prawosławia na katolicyzm i jako Zofia stała się czwartą żoną Władysława Jagiełły, matką dwóch przyszłych królów. Kaplicę na Wawelu kazała ozdobić wschodnimi freskami i to ona zainicjowała pierwszy przekład Biblii na język polski. W pierwszej połowie XVI wieku młoda i piękna wdowa Barbara Radziwiłł miała romans z żonatym królem Zygmuntem II Augustem, została okrzyknięta „największą litewską ladacznicą", ale ostatecznie została królową. Miano białoruskiej Joanny d'Ark zyskała Nastazja Słucka, która w rycerskiej zbroi broniła rodzinne miasto Słuck od Tatarów i do dziś jest szanowana jako przykład patriotyzmu i męstwa. Podobną walecznością i zdolnościami przywódczymi wsławiła się podczas Powstania Listopadowego Emilia Plater, opisana przez Mickiewicza 24-letnia rewolucjonistka, która zgromadziła i stanęła na czele 500-osobowego oddziału powstańców.

Nijak się mają do roli żony i matki postaci innych kobiet. Oto chłopka pańszczyźniana Antoniego Tyzenhausa Apolonia (Dorota) Darewska przejawiła swój wielki talent w szkole teatralnej w Grodnie. Gdy wystąpiła przed królem Stanisławem Poniatowskim, została primabaleriną w nadwornym teatrze Jego Królewskiej Mości. Po pierwszym rozbiorze trafiła przed oblicze Katarzyny II w Sankt-Petersburgu. Salomea Rusiecka z Nowogródka, pierwsza w XVIII wieku kobieta-lekarz, która jako okulistka pracowała w Rosji, Turcji i Austrii. Swe burzliwe życie opisała w książce „Proceder podróży i życia mego awantur". W pierwszej połowie XVIII wieku żyła i tworzyła w Nieświerzu Franciszka Urszula Radziwiłł pierwsza kobieta-dramaturg w Rzeczypospolitej. W latach 1850-1891 żyła Zofia Kowalewska, pierwsza na świecie profesor w wybitnie niekobiecych dziedzinach matematyki i mechaniki. Ze wszech miar godna szacunku jest Maria Magdalena Radziwiłł (1861-1945). Ta zamożna arystokratka była uważana w rodzinie za dziwaczkę, ponieważ otwarcie podkreślała swoje i męża białoruskie pochodzenie i niezwykle szczodrze wspierała białoruskie wydawnictwa, organizacje i szkółki białoruskie.

Nie bez znaczenia dla prestiżu kraju mają sportowe osiągnięcia. Znakomita tenisistka Wiktoria Azaranka wzbudza zainteresowanie krajem przez sam fakt występowania w jego imieniu. To samo odnosi się biathlonistki Darii Domraczawej. Mamy w historii Białorusi wspaniałe artystki-malarki, jak chociażby Nadzieja Chadasiewicz i Zoja Litwinawa. Pierwsza, urodzona na początku XX wieku w Borysowskim powiecie mińskiej guberni wiejska dziewczyna ruszyła w świat, zafascynowana malarstwem awangardowym. Przez Smoleńsk, Warszawę dotarła do Paryża i tam tworzyła swe surrealistyczne dzieła. Malarka i propagatorka sztuki współczesnej usiłowała zburzyć „żelazną zasłonę", zbliżyć i pojednać Wschód i Zachód. Przyjaźniła się z Pablem Picasso i żyła w otoczeniu wspaniałych artystów. Wyszła za mąż za Fernanda Legera, z autentyczną sympatią odnosiła się do komunizmu i Związku Sowieckiego, toteż była tam mile widziana, wielokrotnie tam przyjeżdżała i podarowała wiele swoich i męża prac muzeom białoruskim. Z kolei Zoja Litwinawa, urodzona w 1938 roku specjalizuje się w monumentalnym malarstwie i należy do najbardziej utytułowanych i znanych w świecie artystek białoruskich. Jej prace znajdują się w wielu krajach świata.

W dziedzinie literatury można wymienić kilkadziesiąt nazwisk, spośród których aż trudno wskazać najjaśniejszą gwiazdę. Wspaniała jest twórczość Wolhi Ipatawaj, Taisy Bondar, Haliny Karżanieuskaj, Danuty Biczel... Bliska

memu sercu, jak również twórcy Trialogu – Sokratowi Janowiczowi, zawsze była Łarysa Gieniusz. Jej ojciec pochodził z Krynek, a więc był także moim krajanem, natomiast syn Jurka mieszkał w Białymstoku. Jej twórczość nie sposób rozpatrywać w oderwaniu od jej życia i nieszczęsnego czasu, w którym wypadło jej żyć. Trafnie ten splot ujmuje dokumentalny film „Wieniec cierniowy chabrów". Natomiast Nagrodę Nobla, jedyną spośród literatów mieszkających w Białorusi otrzymała 5 lat temu Swiatłana Aleksijewicz. Jej specjalność i gatunek literacki – proza dokumentalna i reportaż. Komisja noblowska przyznała jej nagrodę za „polifoniczne pisarstwo – pomnik cierpienia i odwagi w naszych czasach". Urodzona na Ukrainie, z matki Ukrainki i ojca Białorusina pisze po rosyjsku, co ciągle wielu ludzi ma jej za złe. Niepotrzebnie. Jej język, wrażliwość, poglądy i sfera zainteresowań zostały uformowane przez życie. Jest prawdziwa. Nie ubarwia świata i nie retuszuje swojej biografii. Chciałbym jej to kiedyś powiedzieć osobiście. Swiatłana Aleksijewicz bezustannie budzi kontrowersje, komuś podpada, komuś się naraża, chociaż na dobry ład miałbym dla niej radę. Niech mówi: „A dajcie wy mi święty spokój. Nic nikomu nie jestem winna. Jestem, jaka jestem. Piszę co chcę i jak chcę. Mówię, co myślę i wam niczego nie zabraniam, ale moją osobą się nie rozporządzajcie. Nagroda Nobla jest suwerenną decyzją Komitetu Noblowskiego, a ja jestem taka sama przed i po przyznaniu Nagrody".

Wspomniane powyżej kobiety to, z kolei, mój suwerenny, subiektywny wybór. Historia zna setki kobiet, które są całkowitym zaprzeczeniem tradycyjnego postrzegania ich miejsca i roli w społeczeństwie. Ten wybór nazwisk jest krótki i niepełny, ale nawet w ten sposób chciałem podkreślić rzecz następującą: wszystkie kobiety w historii Białorusi należy traktować z podwójną estymą, ponieważ są przykłady prawdziwego, przezwyciężania barier tradycji, wykraczania poza tradycyjną rolę i miejsce kobiety, awansu społecznego, wbrew swemu pochodzeniu i statusowi społecznemu. W przeszłości dużo bardziej niż obecnie kobieta, nawet jeśli była arystokratką, musiała być bardzo zdeterminowana, musiała przezwyciężyć wiele przeszkód i przełamać wiele konwenansów, aby w ogóle zająć czymś innym niż dom i rodzina.

! KOBIECA SYMBOLIKA I OKREŚLENIA BIAŁORUSI

Wszystkie najpiękniejsze przymioty, określenia i metafory Białorusi odwołują się do kobiecości: głównie matki, żony, siostry. Nie historykom, lecz w pierwszej kolejności literatom zawdzięczamy takie określenia jak: majestatyczna, dumna, droga, miła, ojczysta, czuła; biała, niebieskooka, niebieska; walcząca, dobra, młoda, odważna, przestronna, piękna, święta, pagórkowa, uroczysta, dzika, pełna żubrów, starożytna, szczęśliwa.

„Bądźcie nasyceni miłością do mojej ojczystej Białorusi, ludzie. Majestatyczna i dumna, jest tego warta" (Uładzimir Karatkiewicz). „Rozjedziemy się drogami Białorusi drogiej, Aby surowymi nauczycielami mogliśmy się stać na szlaku pracy swojej" (Nił Hilewicz). „Rysunki miłej, rodzimej Białorusi!" (Aleś Palczeuski). „Po raz pierwszy jestem tak daleko od rodzinnych miast... jest na świecie moja łagodna, pracowita, odważna Białoruś!" (Janka Bryl). „Biała od pełni księżyca Białoruś, niebieska od świateł Białoruś wierzyła stuleciami walki w nieodkryte swe szczęście" (Siarhiej Paniźnik). „Niebo czyste i głębokie; I brzozowy gaj; Białorusi niebieskooka; Białoruś – ojczysty kraj" (Uładzimir Karyzna). „Dumną, waleczną i pracowitą, Jesteśmy z ciebie [Białoruś] dumni wszyscy" (Pimien Panczanka). „Ty [Białoruś] moje pieśni obudziłaś, Czuję na sobie ciepło twojej matczynej czułości, Moja ojczysta, dobra, mój sen z dziecięcej bajki" (Konstancja Bujła). „Wydaje mi się, że z pierwszym promieniem słońca Ciebie [Białoruś] poznałem i pokochałem, Tak młodą, piękną, dzisiejszą, W powodzi rozległych pól" (Pimien Panczanka). „Twych pożóg i dymów, Choć resztę goryczy zachowam, Moja żałobna Ojczyzno, Moja święta

Białoruś!" (Wiera Wiarba). „Ty [Białoruś] podnosisz się... uroczysta... Odważna duszą i czysta sercem" (Pimien Panczanka). „Ty [Białoruś] stoisz pod słońcem młoda i szczęśliwa" (Konstancja Bujła). „Poznaję cię [Białoruś] młodą i starożytną, W konstelacjach świateł i w powodziach brzóz" (Hienadź Baraukin). „To Niemen rozlał się bez końca na piersi przestronnej Białorusi" (Pauluk Trus). „Niech żyje Białoruś, nasza pagórkowa, leśna" (Nił Hilewicz). „Najświętszym uczuciem Maksima była miłość do Ojczyzny, do matki Białorusi" (Hienadź Baraukin).

Z powodu wielowiekowych doświadczeń, trudów życia, ubóstwa, zniewolenia, pogwałcenia i poniżenia Białoruś od dawna jest nazywana „wielką cierpiętnicą" (biał. „szmatpakutnaja" od cerkiewnosłowiańskiego i rosyjskiego określenia biblijnego Hioba – „mnogostradalnyj Ijow"). W literaturze białoruskiej Białoruś jest umęczona i niezłomna, pracowita, ale biedna, poniewierana, ale pogodzona z losem. Ciągle ktoś silniejszy ją deptał, eksploatował, poniżał, a ta milczała i trwała, jak gdyby w przekonaniu, że Bóg wszystko rozsądzi albo, że jej gnębiciele sami sobie wymierzą sprawiedliwość. Toteż wielkie wrażenie do dziś dnia robią słowa Tadeusza Konwickiego sprzed 45 lat. „Białoruś, Białoruś. Dlaczego nazywasz się Białoruś, jeśli nie masz w sobie bieli, jeśli bielą twoją są rude rżyska jesienne, jeśli bielą twoją są postawy szarego płótna wyłożone na słońcu, jeśli bielą twoją jest gorący pot umęczonych ludzi. Powinnaś się nazywać Dobroruś, powinnaś się nazywać Dobrą Ziemią Dobrych Ludzi. Nie wryłaś się w ludzką pamięć, Białorusi. Nie odbierałaś innym wolności, nie rabowałaś cudzej ziemi, nie mordowałaś zza sąsiedniej miedzy. Miałaś dla obcych szacunek i gościnny kołacz, miałaś dla rabusiów ostatnią krowę i ostatnią kromkę żytniego chleba ze znakiem krzyża, miałaś dla nieszczęśliwych krwawiące serce i biedne niepieszczone życie do oddania (...). Białorusi, Białorusi szaro-zielona z ogromnym niebem nad płową głową, za dobra, za łagodna, za szlachetna jesteś na nasze czasy" (Tadeusz Konwicki, „Kalendarz i klepsydra", 1976).

! MENTALNOŚĆ BIAŁORUSINÓW

Konwicki, wybitny prozaik i scenarzysta rodem z Nowej Wilejki był autentycznie zafascynowany „Dobrorusią". Trafnie uchwycił on ważną składową białoruskiej mentalności narodowej. Praktycznie o każdym narodzie krąży wiele obiegowych opinii, mitów i stereotypów, które nie wzięły się znikąd, ale nigdy nie są prawdziwe w stu procentach. Istnieje wiele opracowań, zarówno naukowych, jak i literackich na temat mentalności Białorusinów.

Sokrat Janowicz zawsze ubolewał nad rozmyciem, nieokreślonością świadomości narodowej Białorusinów. Ich niskie poczucie własnej wartości i zapatrzenie na silniejszych sąsiadów wraz z „sowieckością" irytowały go. (To drugie również dla mnie jest czymś niepojętym, podobnie jak nasze peerelowskie resentymenty). Często daje się słyszeć o nadmiernej białoruskiej pokorze, samouniżeniu, pasywności, apatyczności, podejrzliwości, skrytości, nieumiejętności dochodzenia swojej racji, flegmatyczności, niezdecydowaniu, braku inicjatywy, konserwatyzmie, niechęci do szybkich, radykalnych zmian, skłonności do życia w zgodzie z tradycją. Stąd bierze się właściwa innym słowiańskim narodom nieumiejętność podejmowania decyzji i rozwiązywania bieżących problemów. A z drugiej strony mówi się o białoruskim humanizmie, męstwie, cierpliwości, umiarze, powściągliwości, umiejętności przeżycia w każdych warunkach, gościnności, życzliwości, łagodności i samodzielności oraz, jakby wbrew sowietyzacji – niezależności od kolektywu. Stąd w przyśpiewce ludowej brzmią słowa: „Nie boję się mrozu, nie boję chłodu, boję się kołchozu, że tam umrę z głodu". Białorusin jako mieszkaniec równin, lasów, błot i jezior żyje w symbiozie z ziemią ojczystą. Skrawek własnej ziemi, to dla niego bliska, żywa istota. W folklorze białoruskim niewiele jest wzmianek o dalekich krajach, bo cały, niezbędny świat daje się ogarnąć wzrokiem: pole, jezioro, las. Nie jakaś ogromna kraina, 1/6 globu, ale „ojczysty kąt", skrawek, który nigdy

nie nudzi się i zawsze wystarcza. Białorusin jest żarliwym patriotą swojej „małej Ojczyzny", stąd porzekadło „W swoim kraju jak w raju", „Każdemu swój kącik miły". Niestety, na styku kultur i cywilizacji Białorusini zatracili pojęcie odrębności narodowej i zastąpili ją pojęciem „tutejszości". Białorusini byli bądź polonizowani, bądź rusyfikowani. Szlachta rozmawiała po polsku, duchowieństwo po łacinie a chłopi po białorusku. Język białoruski jako „chłopski" przyczynił się do poczucia niepełnowartościowości, kompleksów. Liczne wyniszczające wojny nie mogły nie wywołać u Białorusinów pragnienia pokoju, dlatego nie ma w folklorze takiego gatunku jak epos heroiczny. Wielowyznaniowość i pokojowy charakter Białorusinów wypracowały taką cechę jak tolerancja wobec innowierców i cudzoziemców. Według Uładzimira Karatkiewicza Białorusinów cechuje: równorzędny status mężczyzny i kobiety, sprawiedliwy i łagodny stosunek do dzieci. Nawet w pieśniach ludowych nie ma najmniejszych wzmianek o niższym statusie kobiety w rodzinie, co najwyżej mogły być skargi na męża – pijaka. Skąd więc to współczesne przekonanie, że polityka nie jest dla kobiet i odsyłanie ich do kuchni?

Bodaj najbardziej przylgnęło do Białorusinów pojęcie „pamiarkounaść". Odwołuje się do niego nawet Łukaszenka, gdy chce podkreślić, że Białorusini są z natury uosobieniem spokoju, cenią stabilność i przewidywalność, a jeśli już zdarzy się bunt, rewolucja, demonstracja niezadowolenia, to niechybnie musi to być inspirowane z zewnątrz. Językoznawca Wincuk Wiaczorka podjął kwestię definicji tej cechy narodowej, zebrał mnóstwo opinii i stwierdził, że tego pojęcia nie da się przetłumaczyć jednym słowem. Na żaden język. Można co najwyżej przybliżyć jego znaczenie opisowo. Jest w nim umiar, powściągliwość, pragmatyzm, rozwaga, ostrożność, ugodowość, łagodność, kompromisowość, wypośrodkowanie, unikanie skrajności, ale to nie oznacza zgody na wszystko. Jak w 1909 roku pisał Jakub Kołas: „Milczę, milczę, wszystko znoszę, ale wkrótce głos podniosę, bierzcie, chłopcy, strzelby w ręce".

Istnieją dwie krótkie anegdoty dobrze ilustrujące charakter Białorusinów. Oto wieszają Niemca, Rosjanina i Białorusina. Niemiec umarł od razu. Rosjanin rzucał się, wyrywał, ale też wyzionął ducha. Białorusin wisi, wisi, ale żyje. Wyzwalają go z pętli, nie mogąc się nadziwić, jakim cudem przeżył. – „Z początku ścisnęło mocno, bardzo mocno, boleśnie. Ale z czasem zelżało, przywykłem" – odpowiedział wisielec. Innym razem przeprowadzono eksperyment. W ciemnym pomieszczeniu na taboret z wystającym gwoździem posadzono Rosjanina, Ukraińca i Białorusina. Rosjanin siadł, poderwał się, siarczyście zaklął i rozbił taboret na drobne kawałki. Ukrainiec siadł, zasyczał z bólu, po czym wyjął gwóźdź i schował do kieszeni. – „Przyda się w gospodarstwie" – rzekł. Posadzili na gwóźdź Białorusina. Boli go, uwiera, kręci się, ale ten nie wstaje. Wreszcie po dłuższym namyśle z filozoficznym spokojem oświadcza: – „A może tak powinno być?". Są zatem w mentalności Białorusinów cechy, które w znacznej mierze są niezrozumiałe dla innych narodów. Jednakże charakter człowieka a tym bardziej całej społeczności nie są niezmienne. Sytuacja zmusza do przełamywania stereotypów i częstokroć do zamiany ról. Tak stało na naszych oczach w Białorusi.

! KOBIECE OBLICZE BIAŁORUSKIEJ REWOLUCJI

Konstanty Bondaruk

W ciągu minionych kilkunastu miesięcy z wielu ust brzmiały stwierdzenia, że „Białoruś, wolna Białoruś, rewolucja białoruska, opozycja białoruska jest kobietą". Inicjatywa obywatelska „Freedom Belarus" nagrała wspaniały filmik poświęcony uczestniczkom protestów. „U Białorusi – kobiece oblicze" – napisano. „Tysiące silnych, odważnych, kochanych kobiet białoruskich zainspirowały nas do nagrania tego video. Obserwowaliśmy, przeżywaliśmy i wspieraliśmy ich z całych sił. Dziewczęta, panny, kobiety! Jesteście fantastyczne. Zawsze na pierwszej linii, zawsze przeciw przemocy. Swoimi ciałami zasłaniałyście swe dzieci, mężów, braci, rodziców. Jesteście symbolem białoruskiej wolności, uczciwości i wiary. Dziękujemy Wam".

Tak. Latem ubiegłego roku na białoruskiej scenie politycznej pojawiła się trzy kobiece twarze: Świattana Cichanouska, żona uwięzionego blogera Siarhieja Cichanouskiego, Maria Kalesnikawa, szefowa sztabu uwięzionego Wiktara Babaryki i Wieranika Capkała, żona i szefowa sztabu Walerija Capkały. Pierwsza z nich, Swiatłana, matka dwojga dzieci i gospodyni domowa, nagle zdecydowała, że w zastępstwie męża złoży dokumenty na siebie i CWK zarejestrowała ją. Takiej kontrkandydatki Łukaszenka nie traktował poważnie. Uważał, że Białorusini nigdy nie poprą kobiety i żaden szanujący się mężczyzna nie zagłosuje na nią. Łukaszenka nie uznaje nawet instytucji „pierwszej damy" i swoją ślubną żonę odesłał na prowincję i zamknął niczym w klasztorze klauzurowym. Jeszcze przed wyborami, po ogłoszeniu decyzji CKW tysiące Białorusinów wyszło na ulice swoich miast. Wielu zostało pobitych przez milicję i aresztowanych. Trzy kobiety połączyły w jeden swe sztaby wyborcze. Już na etapie zbierania podpisów Swiatłana otrzymywała groźby, że zostaną jej odebrane dzieci, więc wywiozła je za granicę, żeby kontynuować kampanię. Cichanouskiej zarzucano, że postępuje wbrew woli męża Siarhieja, który zachęcał ludzi do bojkotu. Odpowiedziała: „Lepiej spróbować niż żałować". Podczas spotkania z wyborcami zaczęła swoją mowę od zdania, że nie jest politykiem i kandyduje z powodu... miłości. „Naszym celem po ewentualnym zwycięstwie są nowe wybory bez udziału Łukaszenki, lecz z udziałem tych, którzy obecnie znajdują się w więzieniu" – powiedziała. Oficjalny wynik wyborów znamy. Kolejne ponad 80% głosów dla Łukaszenki, chociaż na podstawie licznych sondaży otrzymał on ironiczne przezwisko „Sasza – trzy procenty". Rada Koordynacyjna opozycji została rozwiązana: Maryja Kalesnikawa trafiła za kraty, Wieranika Capkała wyjechała do Rosji a Cichanouskaja – na Litwę.

Od czasu przesiania kandydatów, krwawo tłumionych protestów w pierwszych dniach po wyborach, kobiety stały się wiodącą siłą białoruskiej opozycji ulicznej. Przez kilka miesięcy, w każdą sobotę, tysiące kobiet w różnym wieku, od licealistek po emerytki, wychodziły na ulice miast skutecznie przeciwstawiając się zamaskowanym osiłkom z OMON-u. Kobiety twarzą opozycji to coś niebywałego w Białorusi i w ogóle na Wschodzie. I oto cały świat ujrzał trzy damy: młode, piękne, modnie ubrane i co najważniejsze – spokojne, bez grymasu nienawiści i zaciekłości. Miłość, rodzina, człowieczeństwo zamiast agresji, sarkazmu i brutalności wyróżniały białoruską opozycję z twarzą kobiety. Demonstracje odbywały się pod historycznymi biało-czerwono-białymi barwami narodowymi. W heraldyce biel jest symbolem czystości, lojalności, pokory i szlachetności, natomiast czerwień oznacza miłość, heroizm, żarliwość, poświęcenie, a także męczeństwo. Takie znaczenie mają kolory białoruskiej i polskiej flagi. Biel to znak rozpoznawczy sufrażystek z początku XX wieku. Na Białorusi najjaśniejszy odcień to wyraźne nawiązanie do tradycyjnego, białoczerwonego lnianego stroju kobiecego i historycznej flagi narodowej. Biały kolor znów stał się symbolem walki o demokrację, równouprawnienie, godność, prawdę i wolność. Białoruskie kobiety wychodziły w biało-czerwonych strojach lub przynajmniej z białą wstążką, symbolem czystości i pokoju na przekór obraźliwym epitetom ze strony rządzącej o zdemoralizowanych „narkomanach i prostytutkach".

Jeszcze jeden symbol protestów, reprodukcja obrazu Chaima Soutine'a pt. „Ewa". Przedstawia on kobietę w czerni, ze skrzyżowanymi ramionami i skrzywionymi ustami. Ten obraz z kolekcji aresztowanego Wiktara Babaryki został przez władze skonfiskowany, rzekomo w ramach śledztwa. Wówczas na demonstracjach pojawiły się reprodukcje „aresztowanych" dzieł, głównie „Ewy", z domalowanym obraźliwym gestem wysuniętego środkowego palca, „Ewy" za więziennymi kratami, z „Ewą" w więziennym pasiaku oraz z „Ewą" aresztowaną przez OMON. Stąd pokojowy protest kobiet został także nazwany „ewolucją". Nie zawsze był on zupełnie pokojowy, bo częstokroć kobiety całkiem czynnie wyciągały zatrzymanych z furgonetek, blokowały ulice przed milicją, zasłaniały bitych mężczyzn własnymi ciałami, często odbijały protestujących albo zagradzały milicjantom drogę do mężczyzn, których ci starali się wyłapywać z tłumu, zrywały im z głów maski, skandowały obraźliwe hasła

pod ich adresem. Bez wyraźnego przywództwa, bez jakiejkolwiek organizacji i koordynacji, „marsze godności", „marsze mądrości", kreatywne, sprytne akcje w różnych częściach miast sprawiały niemało kłopotu pretorianom Łukaszenki. Liczne kadry uchwyciły 74-letnią Ninę Bagińską. Ta działaczka opozycji, która nie raz trafiała do aresztu, stała się jedna z najbardziej rozpoznawalnych bohaterek i symboli protestów. Drobna kobiecina jak lew walczyła, gdy rosły milicjant wydzierał jej z rąk flagę. Momentami zdawało się, że protestują same kobiety, bo też liczebnie ich było więcej, niż mężczyzn.

Dlaczego inicjatywę przejęły kobiety? Bo wybory faktycznie wygrała kobieta (szacuje się, że Cichanouskaja otrzymała 52% głosów), bo Łukaszenka publicznie znieważył kobiety, bo nazwał protestujące kobiety „zdemoralizowanymi" i „wyrzutkami". Ogromną rolę w tak dużym zaangażowaniu kobiet miało to, że na początku protestów milicja bez skrupułów biła i mężczyzn, i kobiety. Niewątpliwie widok pobitych kobiet wzburzył pozostałe i również były impulsem do tego, że kobiety zaczęły masowo wychodzić na ulice. Przekroczona została pewna niepisana granica. W takim jak białoruskie patriarchalnym społeczeństwie, kobiety uważane za istoty z natury słabe, dotychczas jako jedyne mogły przynajmniej liczyć na łagodniejsze, dżentelmeńskie traktowanie. Okazało się, że miały rację, ale tylko w niewielkim stopniu. Były bite, więzione, karane niebotycznymi mandatami, upokarzane na równi z mężczyznami.

Słowa o tym, że kobiety powinny znać swoje miejsce, od lata ubiegłego roku dały początek kampanii oszczerstw i zastraszania kobiet-aktywistek, włącznie z groźbami gwałtu lub odebrania dzieci. To drugie dla kochającej matki jest czymś strasznym. Swiatłana Cichanouskaja otrzymywała mnóstwo anonimowych telefonów z groźbami fizycznej rozprawy, jeśli nie wycofa się z kampanii wyborczej. W sytuacji, gdy jej mąż był aresztowany, groźba odebrania dzieci matce zaniedbującej swe obowiązki, na podstawie konkretnego artykułu, brzmiała bardzo prawdopodobnie. W 2017 roku takie same groźby kierowano pod adresem dziennikarki Łarysy Szczyrakowej, która relacjonowała akcje opozycji. Na podstawie dekretu Nr 18 wielokrotnie sprawdzano warunki życia i wychowania dzieci u osób związanych z aktywnością polityczną. Jednak troska o dzieci odchodziła na dalszy plan, gdy matki samotnie wychowujące małe dzieci były karane za udział w niesankcjonowanych akcjach kilkunastodniowym aresztem lub wysoką grzywną, jak to było 5 czerwca z Aleną Łazarczyk.

Zdaniem filozofki Wolhi Szparahi, przedstawicielki Swiatłany Cichanouskaj w sprawach edukacji i autorki książki „U rewolucji kobieca twarz", „najważniejszy, pozytywny wniosek z protestów jest taki, że znaczna część kobiet Białorusi uwierzyła w swe siły, poczuła się bardziej znaczącą i pewną siebie. Kobiety mówiły, że patrząc na Swiatłanę Cichanouską, Maryję Kalesnikawą, zjednoczony sztab, odczuwały, że chcą i potrafią przejąć sztafetę, wychodziły na «łańcuchy solidarności» by wesprzeć pokojowy protest. Kobiety wniosły do tego protestu jego pokojowe oblicze, to znaczy – kobiece oblicze. Inne ważne aspekty: szeroka solidaryzacja, kreatywność, empatia. Wszystkie mówią, że białoruska rewolucja jest z niczym nie porównywalna, i wiele w tym zasługi kobiet. Niestety, częstokroć kobiety nie uświadamiają swego wkładu. Część z nich mówi: «wnieśliśmy swój wkład i rozejdziemy się do domów»". Kobiety odczuwają zmęczenie, bo jednocześnie pracują, troszczą się o dzieci, zajmują się domem. Często troszczą się o mężczyzn w więzieniach i z tego powodu mogą stracić pracę. Najważniejsze, aby kobiety zrozumiały, jak wielki wniosły wkład. Przecież gdy się popatrzy na akcje, to tam widzimy ogromną liczbę kobiet; na wspólnych marszach, na kobiecych akcjach, na marszach emerytek. Starszych mężczyzn wyraźnie mniej. Książka „U rewolucji kobieca twarz" dla niemieckiego wydawnictwa była zainspirowana Swiatłaną Aleksijewicz. „Wojna w istocie też miała kobiece oblicze, ale kobiety były niezauważane, marginalizowane.

Podczas tej rewolucji kobiety naprawdę stały się widoczne. Walczymy o to, aby one były widoczne i obecne we wszystkich sferach w czas pokoju" – powiedziała Wolha Szparaha.

Jednak nie wolno pomijać jeszcze jednego aspektu kobiecej rewolucji: pracownic milicji, strażniczek więziennych, sędzin i prokuratorek. Dziennikarka Alena Dubowik bmówi, że „nie zauważyłam różnicy pomiędzy męską i kobiecą agresją. W więzieniu mnie biła kobieta, a obok to samo robili mężczyźni z innymi dziewczętami i chłopcami. Milicjantki rozpędzają kobiece marsze, potem młode kobiety w mundurach składają protokoły na komendach, następnie prokuratorki żądają maksymalnej kary i młodziutkie sędziny beznamiętnie ogłaszają surowe wyroki. W więzieniu strażniczki obrzydliwie klną, a więzienne lekarki odmawiają skazanym elementarnej pomocy. Strażniczka kazała mi robić przysiady, biła kolanem w dolne partie brzucha, podduszała, odbierała jedzenie. Młody strażnik robił to samo. Starszą kobietę kopnął, aż ta zwaliła się na betonową podłogę". Psycholog Wolha Andrejewa uważa, że do pracy w siłowych strukturach zgłaszają się ludzie z określoną osobowością. Gdy spytano chłopaka, dlaczego chce być milicjantem, ten odpowiedział: „Bo lubię władzę i lubię karać". Te kobiety w mundurach, z długimi paznokciami, z zadbanymi włosami też chcą pozostać atrakcyjne, ale ich psychika jest wypaczona. Gdyby były inne, poszłyby na medycynę lub na Uniwersytet. Zdaniem dziennikarki Nasty Zacharewicz, dla niej nieodgadnioną zagadką jest psychika młodziutkich milicjantek, prokuratorek i sędzin. Starsze, doświadczone są bardziej powściągliwe, bo pewnie wiedzą, że żadna władza nie jest wieczna i trzeba będzie kiedyś odpowiedzieć za swoje uczynki. Natomiast te młodziutkie zachowują się zupełnie bezrefleksyjnie. Napawają się swoją władzą, nie mają żadnych zahamowań, chętnie wykonują wszelkie polecenia i czerpią z tego profity w postaci wysokich pensji i służbowych mieszkań, tu i teraz.

! CZY BIAŁORUSKIE KOBIETY ZWYCIĘŻĄ?

Rok temu, 9 września w „Gazecie Wyborczej", wspaniała polska pisarka i Noblistka Olga Tokarczuk napisała: „Wolna Białoruś jest kobietą". Przywołując owo gruboskórne, prymitywne stwierdzenie białoruskie satrapy, że „Konstytucja nie jest skrojona pod kobietę i pod brzemieniem władzy kobieta-biedaczka padnie" pisarka oznajmiła: „Mam złą dla pana i dobrą dla całego świata wiadomość: otóż ta biedaczka nie padnie. Więcej – wywalczy wolność dla Białorusi". Przy całym moim wielkim szacunku dla twórczości i postawy Olgi Tokarczuk, pozwolę sobie ostudzić jej optymizm. Podzielam w całej pełni jej solidarność z dzielnymi kobietami z Białorusi. Serce podpowiada, że tak. Wywalczy wolność. Albo raczej, że tak powinno się stać, jeżeli jest na tym ziemskim padole jakakolwiek sprawiedliwość. Jednak rozum podpowiada, że może się dopiero rozpocząć długotrwały proces uwalniania Białorusi spod dyktatury. Z perspektywy mego doświadczenia życiowego i dziennikarsko-analitycznego skłonny jestem przyznać, że owszem, pewnie tak się stanie, ale niekoniecznie prędko i niekoniecznie wolność wywalczy właśnie ona – Swiatłana Cichanouskaja. Zanim tak się stanie, brutalna pięść bezmózgowego omonowca zmiesza makijaż z krwią na niejednej pięknej kobiecej twarzy. Autentyczna i powszechna niechęć do brutalnego reżimu nie ma mocy sprawczej. Autorytarne reżimy ze swej natury wspierają się wzajemnie, a „baćka" ma oparcie w podobnym mu carze na Kremlu, który też zapewnił sobie rządy do 2036 roku. Nielubiana władza podparta argumentem siły, może trwać przez wiele długich lat. Walka Mahatmy Gandhi oparta na nieposłuszeństwie obywatelskim była czymś więcej niż pokojowe białoruskie marsze. Tam był również bojkot brytyjskich towarów. Walka z apartheidem w RPA też trwała kilkadziesiąt lat. Polskiej „Solidarności" zajęło dokładnie 10 lat wywrócenie systemu i stało się to nie tylko wskutek jedności i determinacji polskiego społeczeństwa, lecz również dzięki sprzyjającym okolicznościom zewnętrznym: postawie świata zachodniego, erozji i bankructwa całego bloku wschodniego. Sytuacja międzynarodowa może rozwinąć się tak, że pojawią się wielkie problemy natury globalnej i dla Białorusi nikt nie będzie mieć czasu.

Przyznaję, już w połowie sierpnia ubiegłego roku zachodnie media entuzjastycznie pisały o białoruskim powstaniu, o przebudzeniu narodu, o jakościowo nowej sytuacji. Amerykański „Time" pisał, że „Zachód jest obowiązany pomóc Białorusinom odzyskać wolność, bez wciągania ich w swoje geopolityczne gry z Rosją. Natomiast Amerykanom w szczególności warto uczyć się obrony demokracji przed prezydenckimi wyborami, możliwą reelekcją Trumpa". Brytyjska „The Times" z kolei pisała, że „Zachód pozostaje obojętny na białoruskie protesty, bo nie widzi tam konfrontacji proeuropejskiej i prorosyjskiej części społeczeństwa, nikt nie wznosi kopii Statui Wolności ani nie powiewa flagami Unii Europejskiej. Jest to powszechne powstanie narodowe przeciwko pogardzie, brutalności, fałszowi i rozrzutności swych przywódców. Nasze niezdecydowanie okrywa nas hańbą". Francuska „Le Monde" apelowała do UE by ta „położyła kres wojnie dyktatora z jego własnym narodem w sercu Europy. Wprawdzie nie po raz pierwszy u Białorusinów kradną zwycięstwo, nie po raz pierwszy biją za to, co się im nie podoba, ale nigdy dotąd pragnienie zmian nie było tak odczuwalne, a represje tak brutalne jak obecnie. Jednak bez pomocy z zewnątrz miński plac raczej nie zdoła w pojedynkę zmusić Łukaszenkę do pójścia po rozum do głowy". Austriacka „Standard" z nadzieją pisała: „Wcześniej też Białorusini wychodzili na ulice, jak to było po wyborach prezydenckich 2010 roku, ale teraz do opozycji przyłączyły się szerokie rzesze społeczeństwa. Teraz wszystko wygląda inaczej. Obecny protest osiągnął jakościowo nowy poziom".

To wszystko pisano rok temu, 18-19 sierpnia. Pobrzmiewała nadzieja na sukces, że teraz to już czara goryczy się przelała, zastrajkują fabryki, zbuntuje się wojsko i policja, dyktatura upadnie, Putin umyje ręce, udzieli Łukaszence azylu i Białorusini przeprowadzą wolne wybory. Ja, niżej podpisany, też z wytęsknieniem czekałem na to, ale już po miesiącu protestów zwątpiłem w szybkie zwycięstwo białoruskiej rewolucji. Przyszła refleksja podparta wiedzą takich politologów jak Iłłarionow i Piontkowskij o naturze ludzi pokroju Putina i Łukaszenki. Ten pierwszy cierpi na tzw. „syndrom Kadaffiego". Panicznie boi się nie tyle zwykłej utraty władzy, ale utraty jej w wyniku protestów własnego społeczeństwa i samosądu, jak to było z przywódcami Rumunii, Libii i Iraku. Łukaszenka wiedział o tym i oznajmił Putinowi: „Proszę pamiętać! Dzisiaj ja, jutro Wy". Oczywiście, otrzymał z Moskwy pełne wsparcie. Moralne i materialne. Ludzie wychodzili na ulice, a Łukaszenka metodycznie objeżdżał siłowe struktury i zakłady pracy. Wojsku, policji i robotnikom oznajmił: „Ja jestem gwarantem waszych stanowisk, apanaży i pracy. Beze mnie, gdy przyjdą do władzy «tamci», wszyscy będziecie wisieć albo siedzieć, albo będziecie bezrobotni".

Ze strony pretorianów Łukaszenki zaczęły się bezprzykładne, metodyczne represje. Oczywiście, bezzębny Zachód wydał tylko kolejną rezolucję i dopiero po przymusowym lądowaniu samolotu z opozycyjnym dziennikarzem, wprowadził sankcje, ale też typu zakazu sprzedaży futer Eskimosom. Kiedy Unia nie potrafi obronić demokracji we własnych szeregach, to tym bardziej nie zdoła i nawet nie ma moralnego prawa robić tego u sąsiadów. W rezultacie białoruski reżim się utrzymał, przetrwał, coś musi w podzięce zrobić na rzecz zbliżenia z Rosją, ale, przyznaję, że to przypomina sytuację po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce. Rozbudzony potencjał społeczny nie wyparował. Został przygaszony, ale zarzewie buntu tli się i czeka na sprzyjający podmuch wiatru. Na swój 89. rok. Na tym polega moja ostrożność i bardzo powściągliwy optymizm. Chciałbym, żeby Olga Tokarczuk miała rację. Należy ona do raczej niewielkiego grona osób, które talent literacki łączą z mądrością, ale ta białoruska sytuacja jest bardzo skomplikowana i nieprzewidywalna.

Swiatłana Cichanouskaja i białoruskie kobiety i tak zrobiły bardzo wiele. Niestety, polityka słusznie kojarzy się z kłamstwem i populizmem; jest brudna, okrutna, brutalna, niemoralna. Czy istota łagodna, subtelna, kulturalna musi odnieść sukces? Cichanouskaja już ujęła miliony bezustannie okłamywanych Białorusinów swą szczerością.

Nie jest radykalna, nie nawołuje do konfrontacji, bo to byłoby zgubne; nie osiągnęłaby nic. Nie przyjmowaliby jej na europejskich salonach, bo ten umowny „Zachód" jest zażenowany, gdy ktoś przypomina mu jego niegotowość umierania za przysłowiowy „Gdańsk". Oznajmiła, że chce być co najwyżej przejściowym prezydentem, bo nie pragnie władzy i posłała tym samym sygnał ewentualnym kandydatom, że im nie zagraża i jest na nich otwarta. To również jest słuszne, bo wielu opozycyjnych polityków zwalcza satrapów, aby potem wygodnie rozsiąść się w ich fotelu. Kandydowała, niespodziewanie wzięła na siebie zastępstwo i wyszło jej to znakomicie, wbrew prostym jak konstrukcja cepa wyobrażeniom Łukaszenki. Roztropnie wyjechała za granicę, bo w więzieniu nawet bohaterowie są bezradni. Teraz mobilizuje opinię publiczną, jak mówi, dla dobra rodziny, dla uwolnienia więźniów, dla rodaków tłamszonych przez reżim. Dopóki jest wolna, jest twarzą wolnej Białorusi, twarzą rewolucji, która została zasiana w umysłach. Niech pozostanie sobą, nie daje się zbyć zawodowym politykom za granicą i nie traci kontaktu z ludźmi w kraju. Na białoruskich kuchniach inne kobiety nie przestają mówić o niej. To niemało.

! SMUTNA KONSTATACJA

Niedawno mocno mnie zasmucił Mariusz Szczygieł. Ponieważ sam znam Czechy, podzielam jego trafne czeskie spostrzeżenia oraz wysoko cenię jego nieprzeciętny umysł, natychmiast zwróciłem uwagę na jego gorzki post w mediach społecznościowych. „Jednej myśli nie mogę odkleić od mózgu" – pisze Szczygieł. Brzmi ona: „A na c ** j wam tam wolność?. Pytam Białorusinów retorycznie. Przecież nawet jak ją wywalczycie, to zaraz – może za 20, a może już za trzy lata – będziecie chcieli ją zdławić. Okaże się do niczego niepotrzebna. Jak u nas, jak na Węgrzech i w Czechach. Właściwie totalitaryzmy w tych państwach mogły w 1989 roku nie upadać. Nie było potrzeby. W Czechach na przykład premierem jest cynik, który chroni swoje biznesy i kupił największe gazety, żeby «pisały o nim uczciwie», ale ma poparcie milcząco-wybierającej większości, bo «przecież emerytom obniżył ceny biletów autobusowych». Wirus niewoli krąży w naszych żyłach i jeszcze udaje limfocyty! (...) Białorusini, po co więc wam wolność? Ona jest wbrew naturze. Zastanówcie się, nie bądźcie dziećmi. Nam okazała się zupełnie niepotrzebna, a jak fajnie żyjemy. Z Danutą Holecką każdego wieczoru" – z gorzką ironią kończy swój wpis Mariusz Szczygieł.

W większości ludzie podzielają złość, irytację i bezsilność Szczygła, bo każdy widzi, że za 500+ można kupić głosy, zagłuszyć pragnienie wolności i przyzwoitości i rządzić jak za Gomułki. No właśnie, pomyślałem. Mówimy o postsowieckiej mentalności Białorusinów, ale sami jesteśmy dziećmi PRL-u. Już 5 lat temu profesor Jerzy Eisler pisał, że „najważniejszą spuścizną czasów PRL jesteśmy my sami" z naszymi kompleksami, lękami i fobiami, z roszczeniową postawę wobec państwa, z silnym syndromem autorytarnym, wiarę w moc nakazów i zakazów, z niezrozumieniem istoty demokracji i brakiem szacunku dla prawdy w życiu publicznym. Wciąż zbyt wiele ludzi oczekuje, że państwo „coś da", załatwi za nas i weźmie pod opiekę. Zmieniła się tylko nazwa partii i znów partia wie najlepiej, kiedy i kto może demonstrować, władza wie lepiej, niż obywatel jak ma on wydawać swoje pieniądze, władza wie lepiej, co rolnikowi wolno robić ze swoją ziemią a kobiecie ze swoim ciałem. Mamy setki programów telewizyjnych, ale milionom ludzi wystarczają dwa te rzekomo „prawdziwe", z debilną propagandą sukcesu i „wstawaniem z kolan".

Może Białoruś, kraj, który dłużej nie miał wolności, lepiej doceni ją, niż my. Może kobiety jako dawczynie życia, które po dziś dzień niosą na sobie brzemię odpowiedzialności za grzech biblijnej Ewy, wniosą do naszego chorego, męskiego świata zdrowy rozsądek i uświadomią wartość wolności.

BIAŁORUŚ TO KOBIETA

XXI TRIALOG W KRYNKACH 27 – 28 SIERPNIA 2021

! KULTURA ! LITERATURA ! MUZYKA ! POLITYKA ! SZTUKA !

KRAPIVA